

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

І. І. Шостенко, О. І. Шостенко
ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Навчально-методичний посібник

Київ 2003

ББК 67.2я73
Ш79

Рецензенти: *В. М. Катріч*, канд. юрид. наук, доц.
М. І. Нелін, канд. юрид. наук, доц.

Шостенко І. І., Шостенко О. І.

Ш79 Історія держави і права зарубіжних країн: Навч.-метод. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 104 с.: іл.

ISBN 966-608-249-7

У посібнику запропоновано схеми (державний і суспільний лад, система державних установ, кримінальне право, кримінальний процес, джерела права, періодизація розвитку окремих країн, структура органів поліції, суду, прокуратури, наказної системи тощо) з коротким пояснювальним текстом. Він служитиме доповненням при розкритті відповідних тем програми з історії держави і права зарубіжних країн.

При складанні використано схеми видання 1988 року.

Для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів України, які вивчають курс історії держави і права, а також всіх, хто цікавиться цією проблематикою.

ББК 67.2я73

ISBN 966-608-249-7

© І. І. Шостенко, О. І. Шостенко, 2003
© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2003

ЗВ'ЯЗОК ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН З ІНШИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ

Схема 1

Розділ 1

РАБОВЛАСНИЦЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО

Рабовласництво — перше класове антагоністичне суспільство, яке виникло після первіснообщинного ладу. Неволя в тих чи інших масштабах і формах мала місце в усіх народів, досягнувши найвищої форми розвитку у Стародавній Греції та Стародавньому Римі. За цього ладу **рабовласники** були основним класом експлуататорів, **аневільники** склали основний клас **експлуатованих**. Крім цього, у суспільстві існували **проміжніпрошарки** вільного населення: **невеликівласники**, які жили зі своєї праці (ремісники та селяни), а також **маргінали**, які утворилися з ремісників та селян, що розорилися.

Рабовласницький лад зумовлює утворення та розвиток **держави**. Разом з державою виникає і **рабовласницькеправо** як специфічна форма регулювання суспільних відносин у класовому суспільстві.

Курс історії держави і права зарубіжних країн охоплює вивчення суспільно-політичного ладу і права Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму.

ПУБЛІЧНА ВЛАДА ТА НОРМИ ПОВЕДІНКИ ЗА ПЕРВИСНООБЩИННОГО ЛАДУ

Схема 2

Схема 3

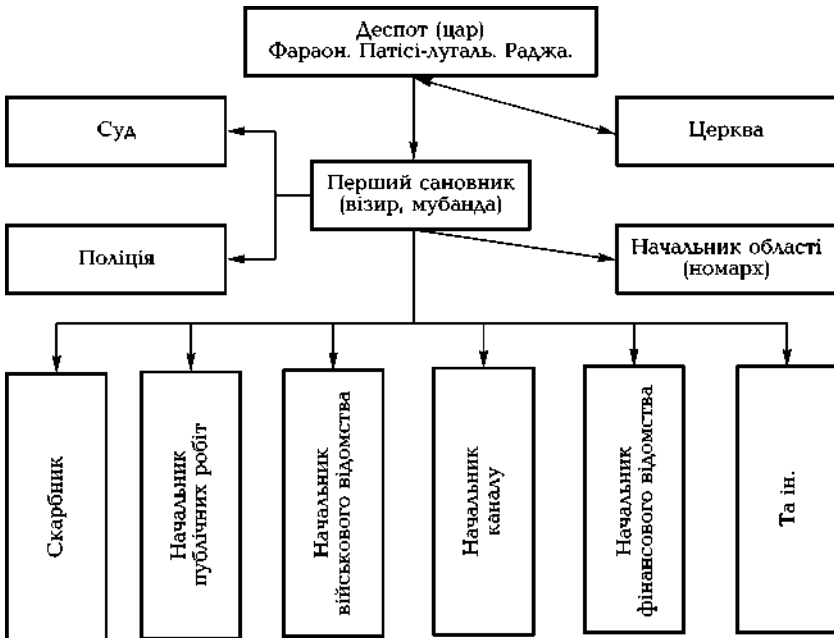

Рід — союз людей, об'єднаних дійсним або приблизним родинним зв'язком, які мешкають спільно та ведуть спільне господарство.

Звичаї — неписані правила поведінки людей у суспільстві, які історично склалися та ввійшли у звичку і передаються з покоління в покоління.

СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ДАВНЬОСХІДНИХ ДЕСПОТИЧНИХ ДЕРЖАВ (ЄГИПЕТ, ВАВИЛОН, ІНДІЯ)

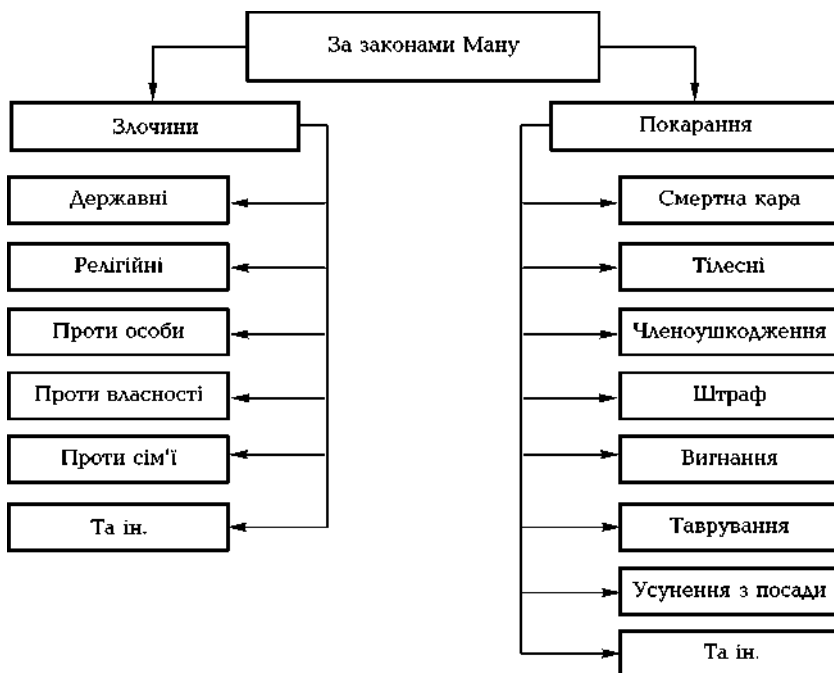
Схема 4

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ ЗА ЗАКОНАМИ МАНУ

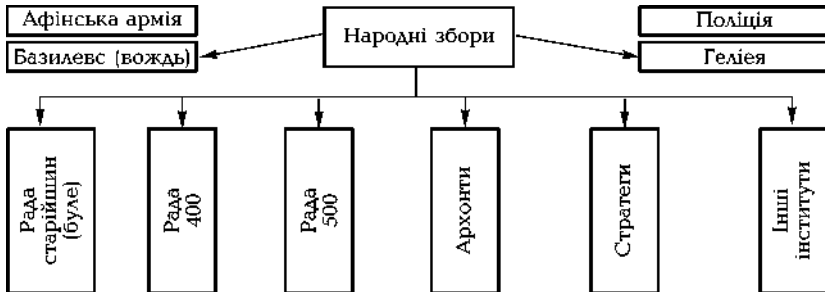
II ст. до н. е.

Схема 5

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД АФІН

Схема 6

Народні збори (збори воїнів) — вищий законодавчий орган Афін, виконували функції державного управління та суду, обирали вищих посадових осіб держави.

Радастарійшин (буле) — складалася із представників родової знаті. Вела переговори з іншими племенами, брала участь у родоплемінному суді.

Базилевс(вождь) — перший, хто користувався правом військового командування, виконував жрецькі функції, брав участь у суді.

Архонт — замінив базилевса, з 683 р. до н. е. обиралось по 9 архонтів, готували питання для розгляду в суді присяжних, доповідали народним зборам про протиріччя та прогалини в законодавстві та ін.

Ареопаг — з 683 р. замінив раду старійшин (засідав на Ареєвому пагорбі), складався з представників найзнатніших і найзаможніших людей, контролював діяльність посадових осіб та народних зборів з 462 р. до н. е., виконував функції судової установи.

Рада 400 — з VI ст. до н. е. орган державного управління — керувала поточними справами, відігравала важливу роль у законодавчій процедурі.

Гелієя (суд присяжних) — судовий і законодавчий орган одночасно, мала право вето на законодавчі пропозиції народних зборів.

Рада 500 — замінила раду 400.

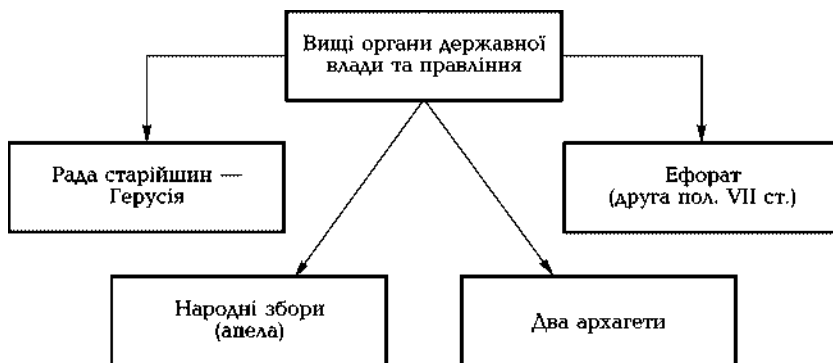
Стратеги — колегія стратегів — 10 членів, вибирались народними зборами. Компетенція — командували армією і флотом та вирішували інші питання.

Афінська армія — формувалась на основі загального ополчення вільних громадян віком від 18 до 50 років.

Поліція — цю функцію виконували раби-токсоти (близько 200 осіб).

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД СТАРОДАВНЬОЇ СПАРТИ (ІХ–VII ст. до н. е.)

Схема 7

Архаети — два царі, яких обирали народні збори. Головні функції — командування військом, релігійні функції і участь при розгляді судових справ.

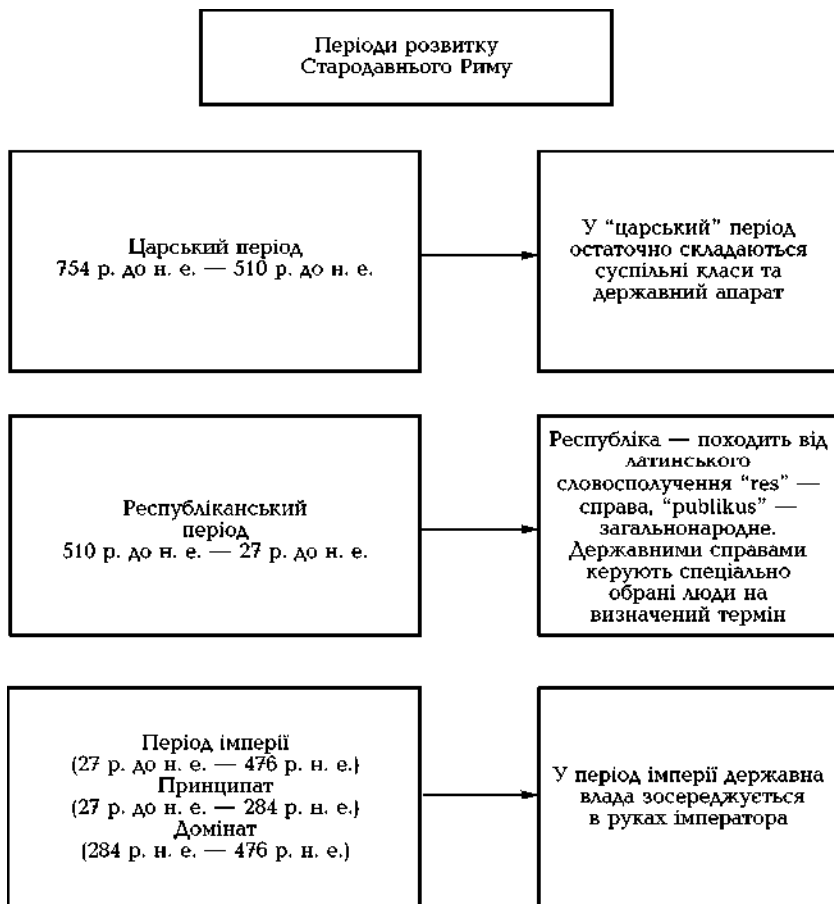
Народні збори (апела) — усі повноправні громадяни Спарти, які досягли 30-літнього віку. Ухвалювали закони, вибирали посадових осіб, вирішували питання війни і миру.

Герусія — рада старійшин, до якої входило 28 членів — **геронтів**.

Ефорат — колегія, що складалася з 5 осіб, які обиралися народними зборами терміном на 1 рік.

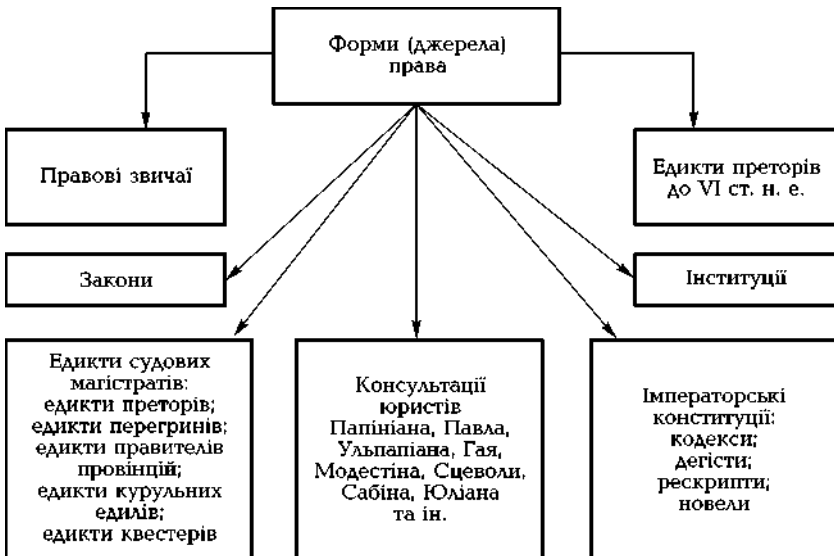
ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Схема 8

ДЖЕРЕЛА РИМСЬКОГО РАБОВЛАСНИЦЬКОГО ПРАВА

Схема 9

СУДИ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

(з 450 р. до н. е. до 148 р. до н. е.)

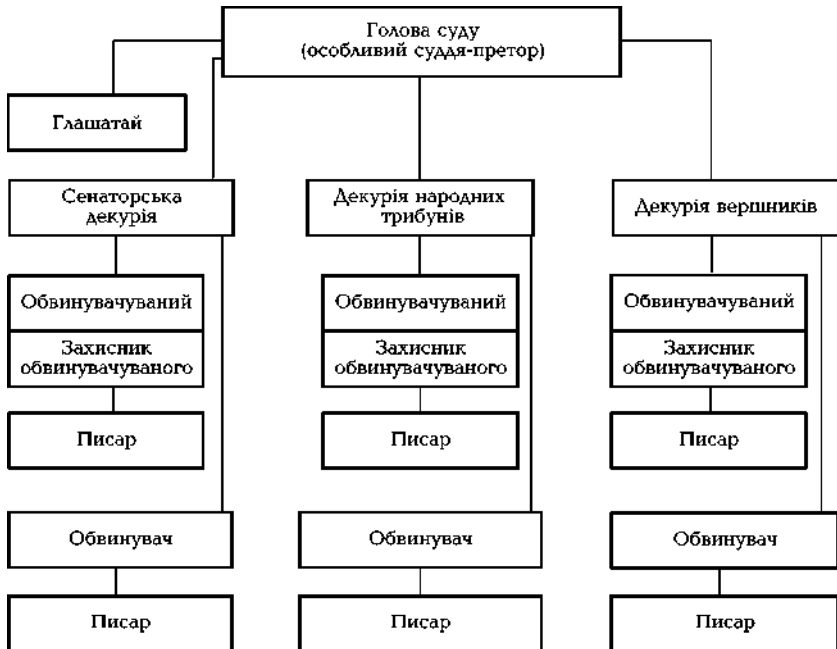
Найменування	Компетенція
1	2
Коміції (народні збори)	
а) Центурія — збори всіх громадян, зобов'язаних нести військову повинність, розподілених на класи залежно від їхнього майна	Справи, з яких римському громадянину загрозувала смертна кара, та інші справи, винесені на їхній розгляд консулами та преторами
б) Трибн — збори римських громадян за місцем їхнього проживання незалежно від їхнього майна	Справи, винесені на їхній розгляд плебейськими трибунами, не могли винести вирок про смертну кару звинуваченим
Сенат — зібрання 300 представників знатних родів, призначених довічно	Справи про політичні злочини (а деколи й важливі загальнокримінальні злочини), здійснені союзниками
Магістрати — консули, у подальшому претори, еділи, трибуни, за надзвичайних обставин — диктатори	У мирний час — справи, з яких римському громадянину загрозувало майнове стягнення У військовий час — усі справи, аж до тих, з яких загрозувала смертна кара, але з правом засудженого апелювати до народних зборів. Такі самі права належали їм на територіях, оголошених сенатом на воєнному положенні
Квестори — слідчі з найважливіших кримінальних справ, пізніше судді. Обиралися в кожному окремому випадку народними зборами або сенатом. До них належали і так звані дуумвіри, які судили вдвох, квестори судили за участю консіліуму з числа senatorів, які мали, мабуть, дорадчий голос	Народні збори або сенат передавали квесторам по конкретних справах свої судові повноваження
Намісники провінцій (проконсули, пропретори) призначалися сенатом із колишніх консулів і преторів	Розбирали за участю ними самими підбраного консіліуму справи про злочини, здійснені в керованих ними провінціях
Головний жрець — з консіліумом інших жерців	Розглядав справи про релігійні злочини осіб, які належали до жрецьких колегій

Закінчення табл.

1	2
Голова сімейства за участю сімейної ради	Розглядав справи про злочини осіб, підпорядкованих його батьківській або господарській владі (дружину, синів та їхніх дружин, незаміжніх доньок, онуків тощо) у випадках, якщо ця справа не була прийнята до розгляду яким-небудь державним судом
Тріумвіри	Здійснювали поліцейські функції з виконання смертних вироків. Мали судові повноваження стосовно невільників за злочини, спрямовані на інтереси класу рабовласників. Здійснювали ці повноваження, приміняючи інквізиційний процес

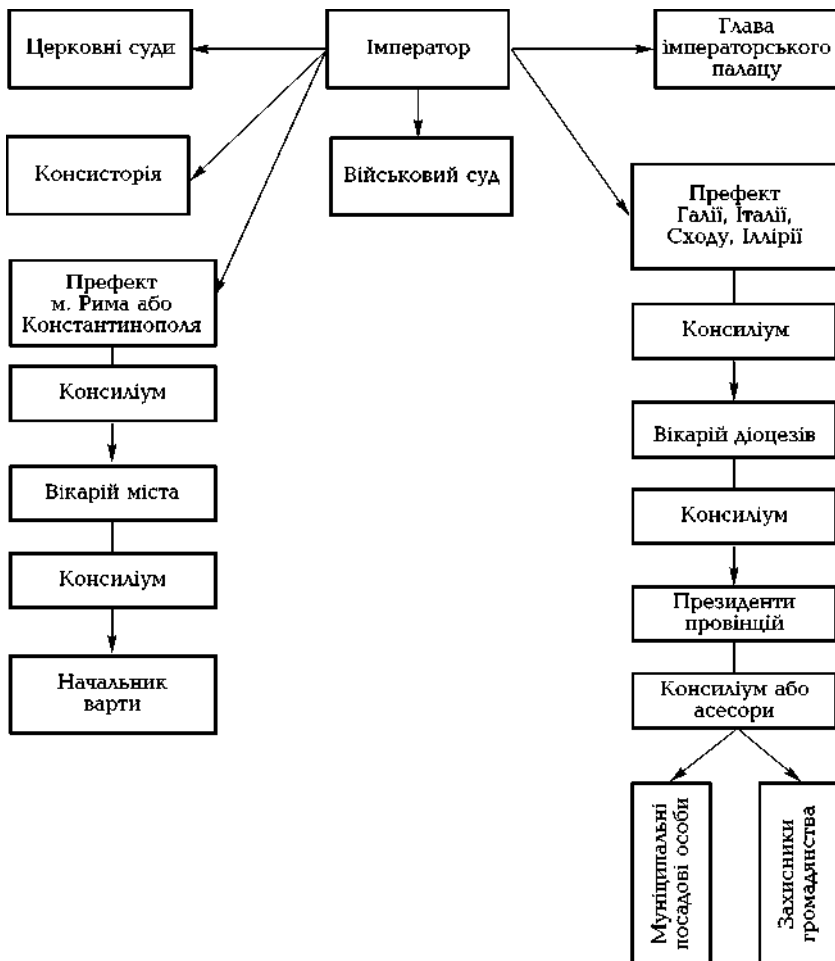
СТРУКТУРА СУДУ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Схема 10

СУДОВА СИСТЕМА РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ IV–VI ст.

Схема 11

Розділ 2

ФЕОДАЛЬНА ДЕРЖАВА І ПРАВО

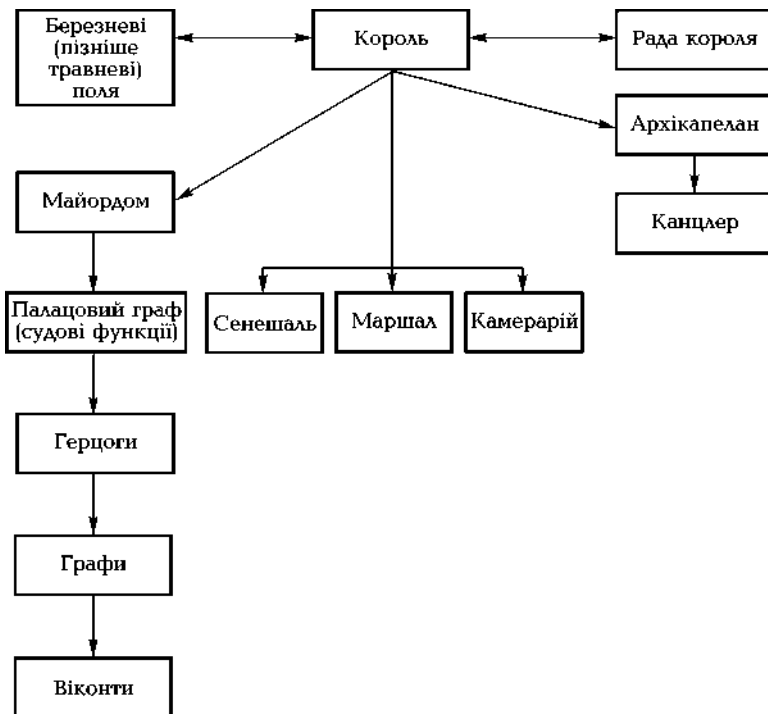
Феодалізм — суспільно-економічна формація, яка виникла в результаті розкладу та загибелі первіснообщинного або рабовласницького ладу. Основні класи феодального суспільства — **феодалли** та **селянство**. Клас феодалів вміщує в себе дворянство та вище духівництво. Великим феодалом була церква.

Феодална держава — організація класового панування феодалів — забезпечувала експлуатацію трудящих мас. Як правило, вона поставала у формі **станової** чи **абсолютної монархії**. З'єднання земельної та політичної влади в руках феодалів є його характерною рисою. Для підтримки своєї влади великий феодал мав військову, адміністративну, судову та поліцейську сили.

Феодалне право — зброя, за допомогою якої феодали закріплювали своє панство. Вся історія феодального суспільства супроводжувалася класовою боротьбою.

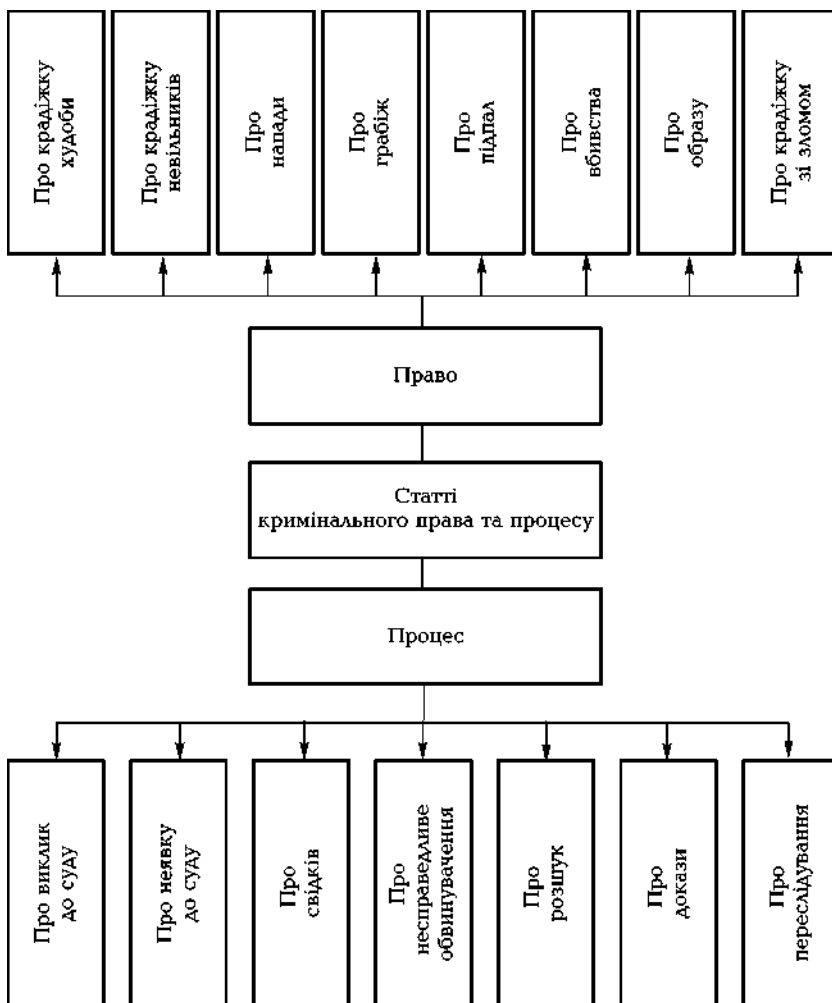
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ФРАНКІВ VI–IX ст.

Схема 12

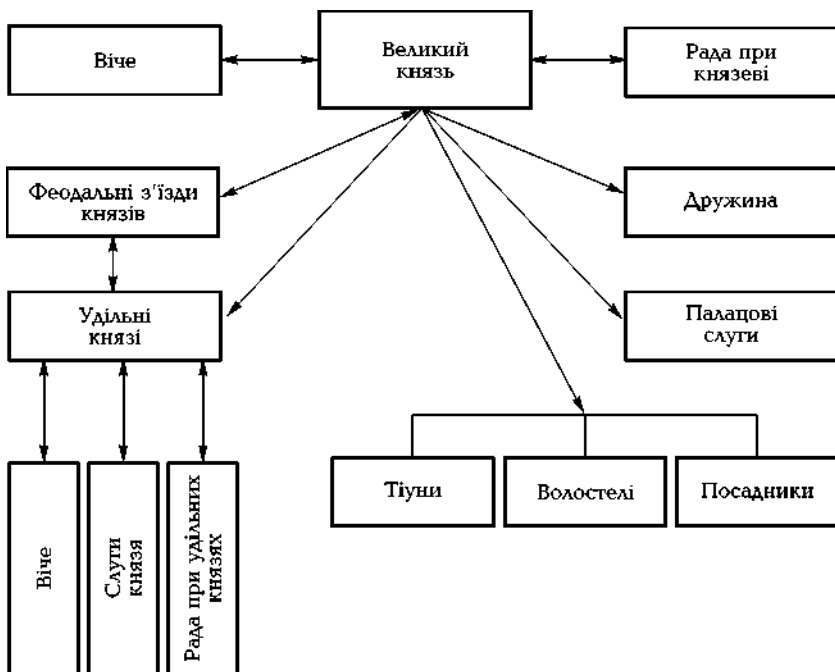
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС ЗА "САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ"

Схема 13

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА ПРАВЛІННЯ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ (XI–XII ст.)

Схема 14

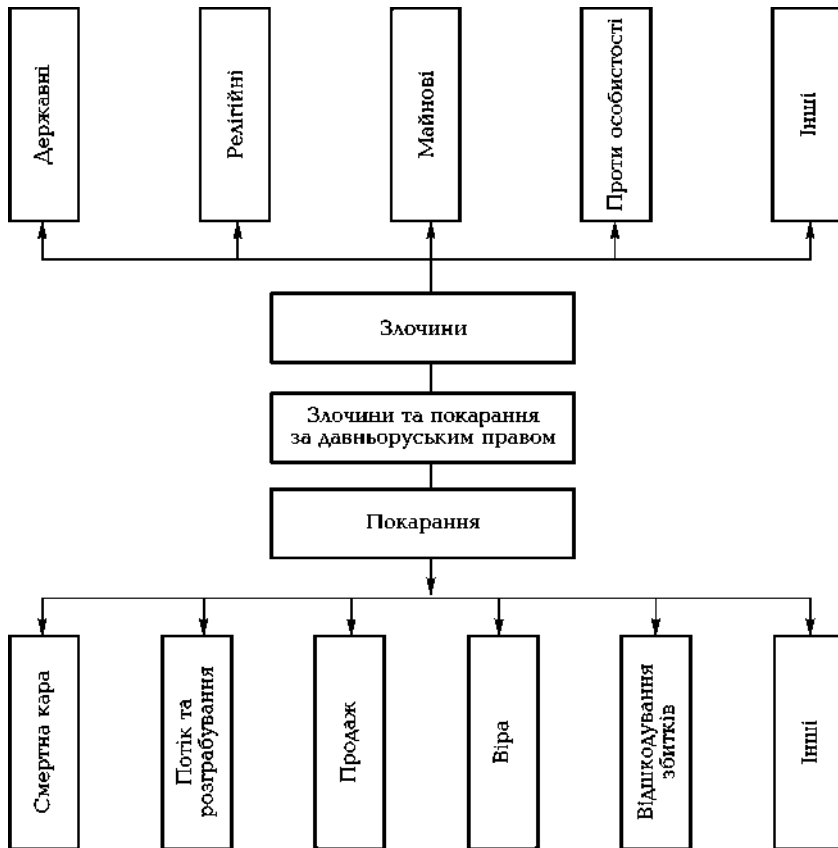
“РУСЬКА ПРАВДА” — ПАМ’ЯТКА ДАВНЬОРУСЬКОГО ФЕОДАЛЬНОГО ПРАВА

Схема 15

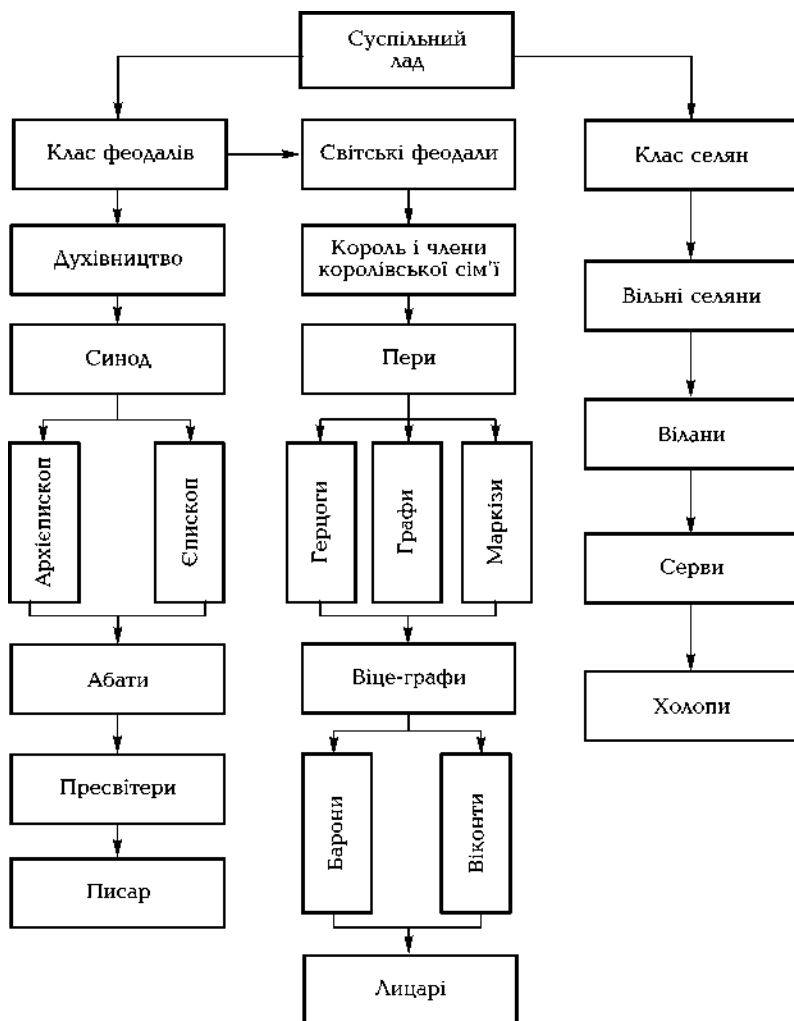
ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ТА ПОКАРАННЯ ЗА "РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ"

Схема 16

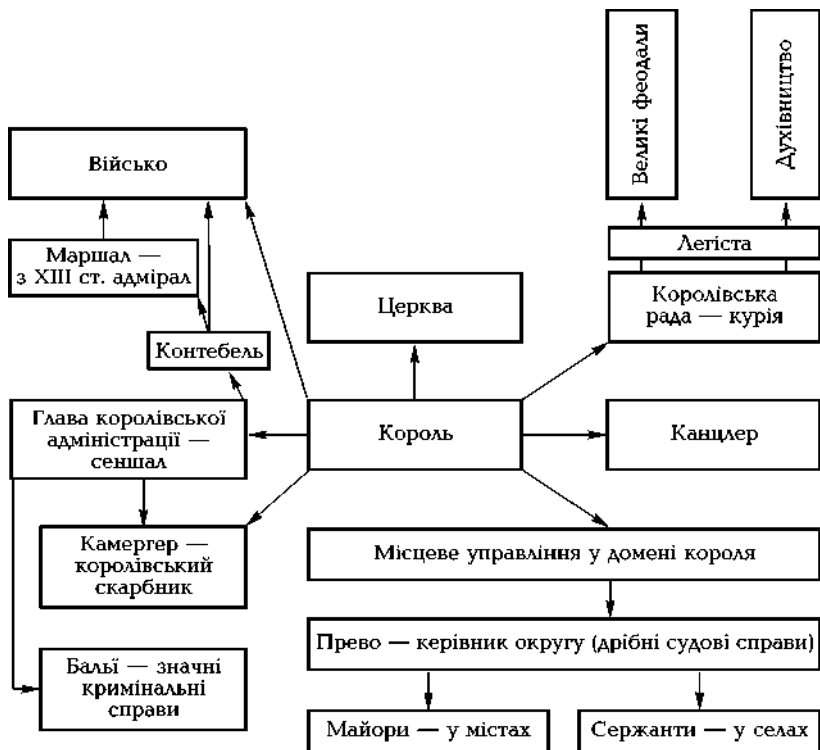
СУСПІЛЬНИЙ ЛАД РАННЬОФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ (ФРАНЦІЯ)

Схема 17

ДЕРЖАВНИЙ УКЛАД ФРАНЦІЇ ПЕРІОДУ РАННЬОФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ (ДОМЕН КОРОЛЯ)

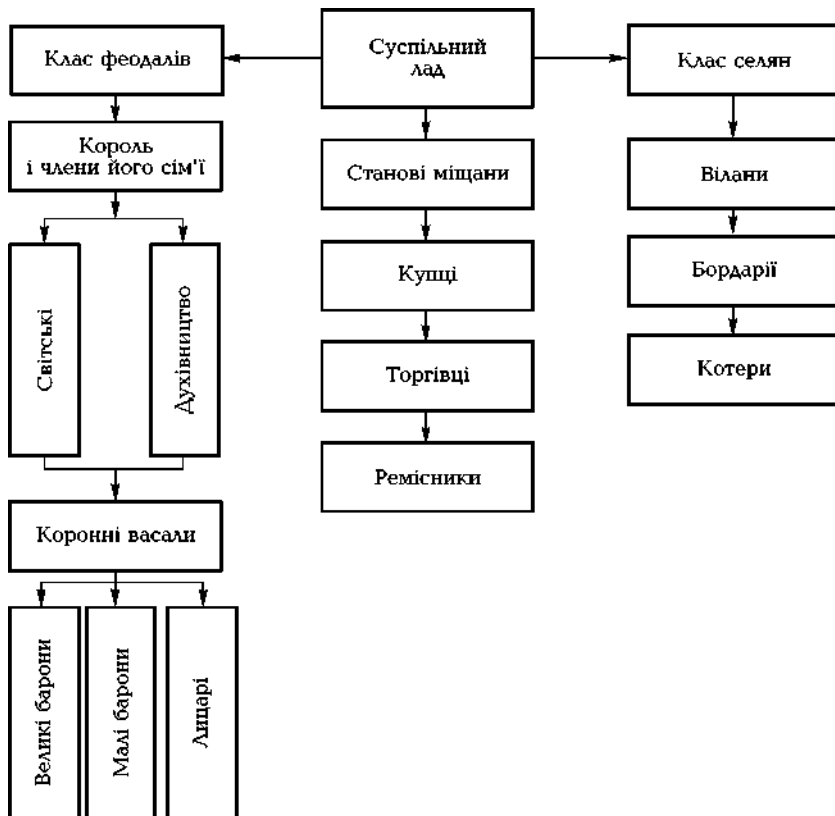
Схема 18

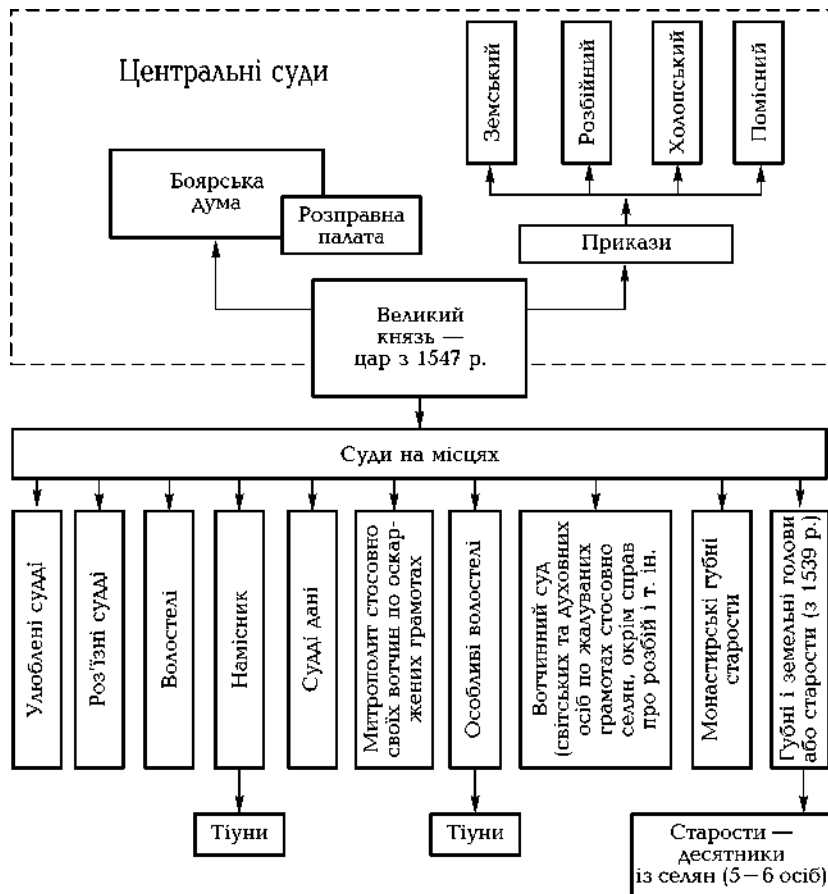
СУСПІЛЬНИЙ ЛАД АНГЛІ ПЕРІОДУ РАННЬОФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Схема 19

СУДОВА СИСТЕМА МОСКОВІЇ у XIV–XVI ст.

Схема 20

Намісники в XI–XIII ст. — посадники. Розглядали кримінальні та цивільні справи в межах міста і прилеглих волостях. Деяким з них надавалось право **болярського суду**, тобто без доповіді князю карати страшних злочинців, “лихих людей”, татів, душогубців смертю та “торговою стратою”. Без права боярського суду вони не мали права цього робити, а також віддавати будь-кого в холопство або звільняти від нього.

Волостелі — здійснювали судову владу в межах кількох сіл, як правило, за межами міського центру — повіту. Крім загальних волостелів, були особливі волостелі для рибацьких дворів (Переяславський повіт), для “бобрових поселень” (Дмитрівський повіт). Вони були незалежні від намісників у межах свого округу.

Тіуни — помічники намісників та волостелів.

Улюблені судді або **голови** — селянські судді, по кілька осіб на волость. Розглядали дрібні справи замість намісників, волостелів, губних старост. Вони призначалися суддями тимчасово, для вирішення конкретної справи.

Суддіроз'їзні — виїжджали у той або інший повіт для складання письмових книг та водночас розглядали справи про право на земельну власність.

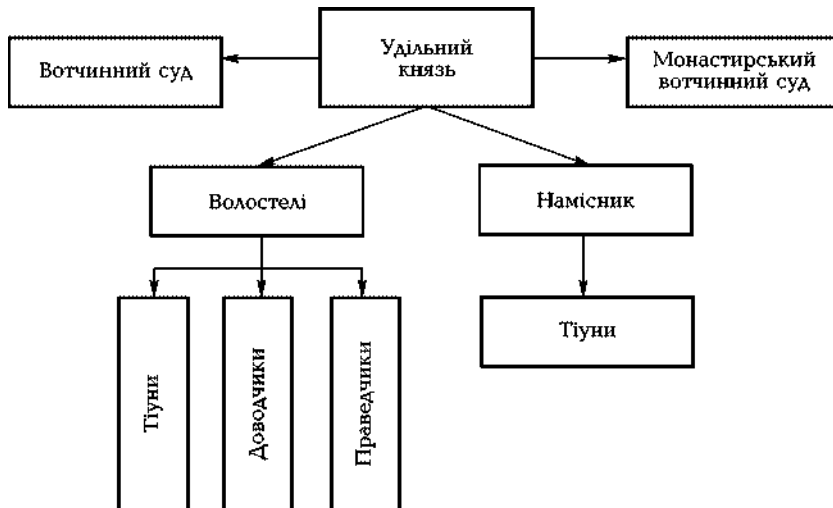
Губністарости або **голови** (з 1539 р.) — розглядали розбійні (виключно) справи з правом винесення вироку про смертну кару.

Суддідані — не мали власної діляниці, а призначалися тимчасово, для розгляду конкретної справи.

Доказами були: показання свідків, цілування хреста, загальне посилення на свідка, письмові докази, обшук, повальний обшук.

СУД В УДІЛЬНОМУ КНЯЗІВСТВІ (XV–XVI ст.)

Схема 21

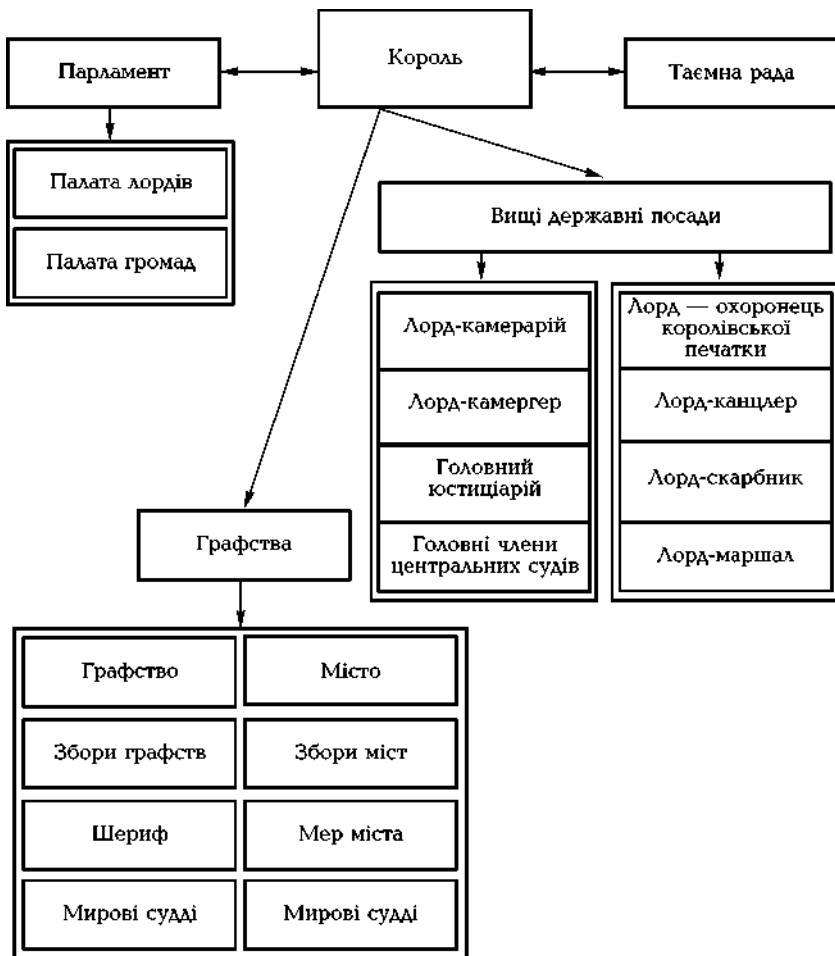
СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКІ УСТАНОВИ У ПЕРІОД СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ МОНАРХІЇ

Схема 22

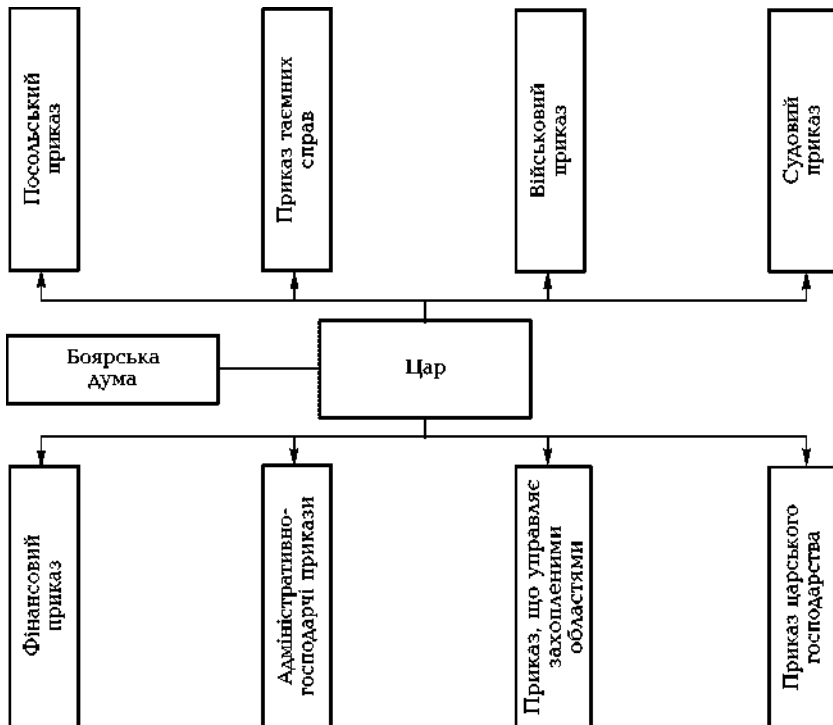
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ПРАВЛІННЯ АНГЛІЇ В ПЕРІОД СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ МОНАРХІЇ

Схема 23

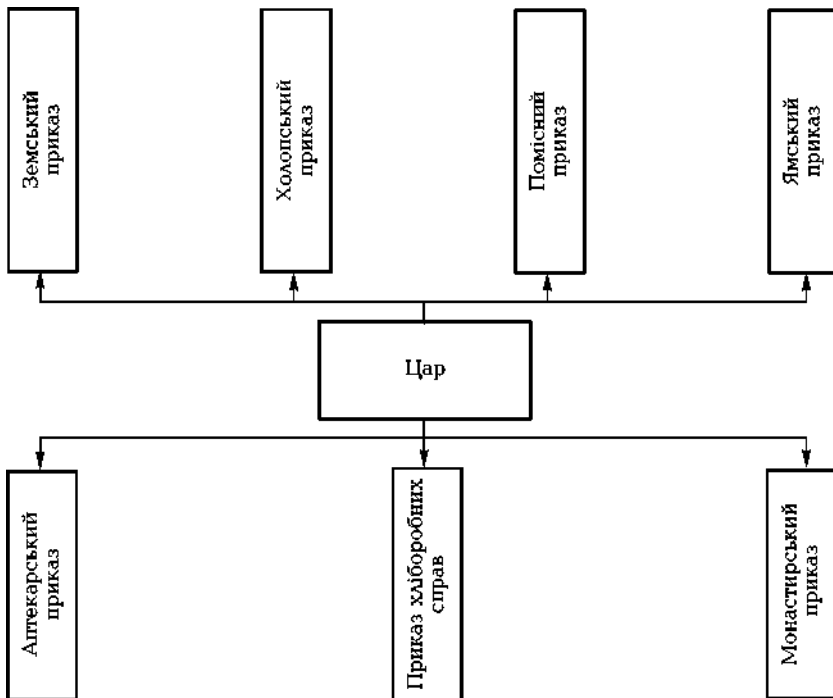
ЦЕНТРАЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ ТА СУДОВИЙ АПАРАТ РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Схема 24

АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРЧІ ПРИКАЗИ РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

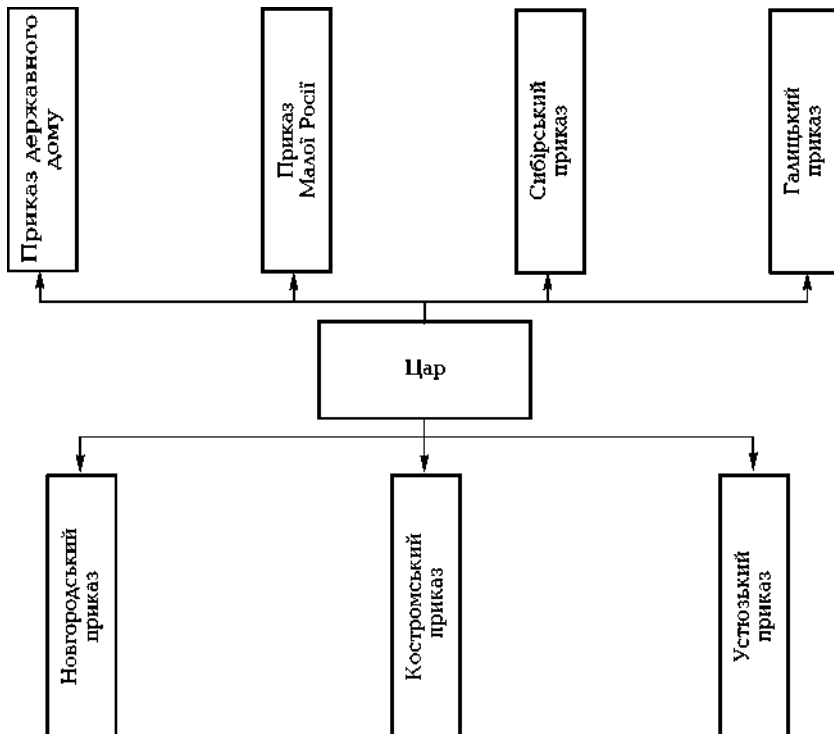
Схема 25

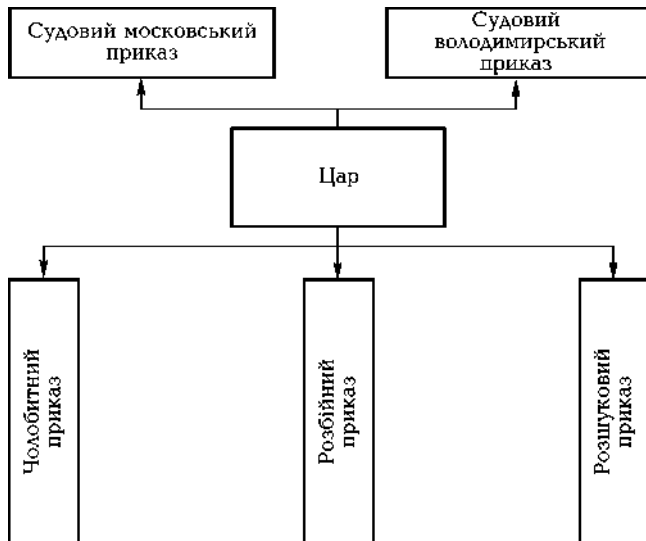
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПРИКАЗИ РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Схема 26

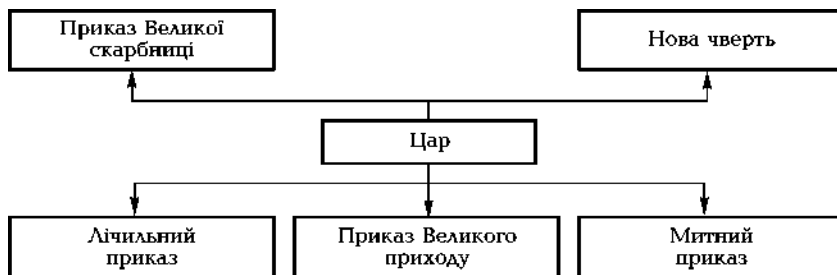
СУДОВІ ПРИКАЗИ РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Схема 27

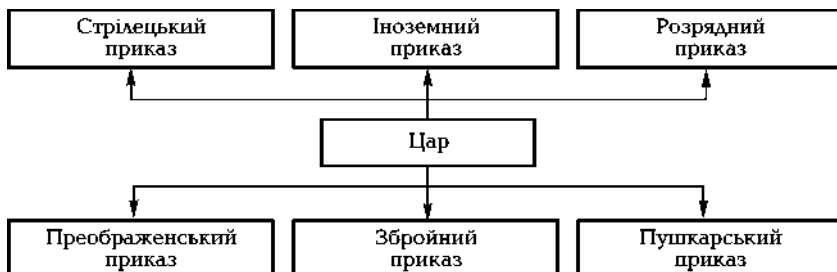
ФІНАНСОВІ ПРИКАЗИ РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Схема 28

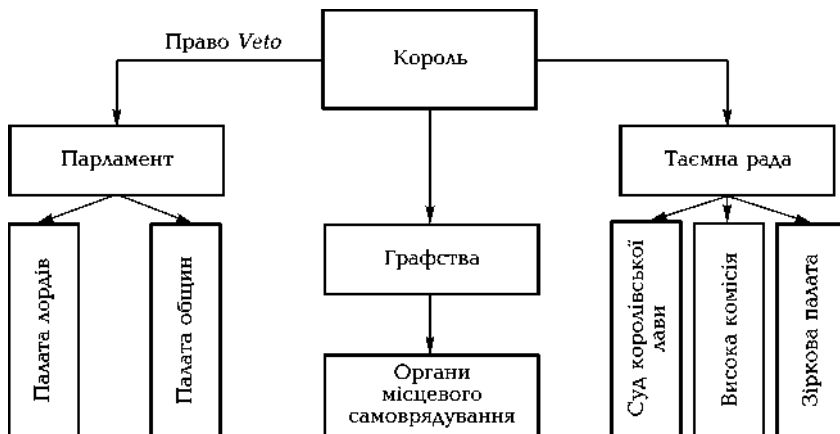
ВІЙСЬКОВІ ПРИКАЗИ РОСІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Схема 29

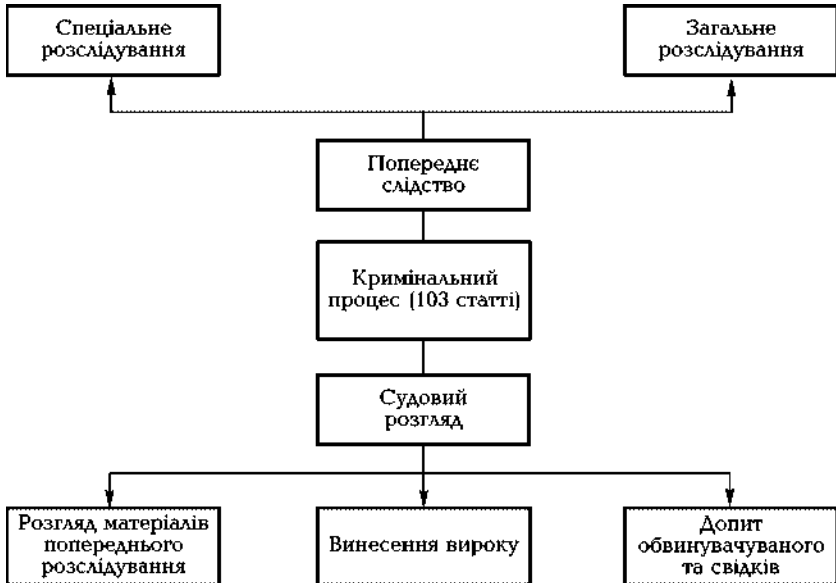
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД АНГЛІЇ В ПЕРІОД АБСОЛЮТНОЇ МОНАРХІЇ

Схема 30

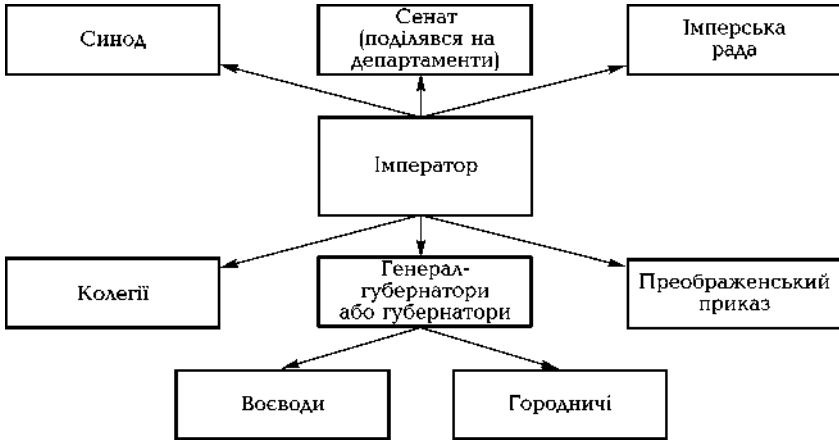
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ УЛОЖЕННЯМ "КАРОЛІНА" (1532)

Схема 31

ПРАВЛІННЯ РОСІЇ В ПЕРІОД АБСОЛЮТНОЇ ЧИНОВНИЦЬКО- ДВОРЯНСЬКОЇ МОНАРХІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ ст.

Схема 32

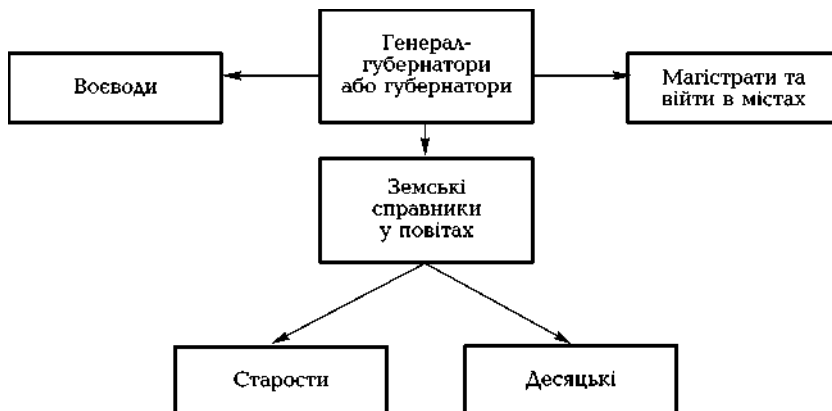
СЕНАТ РОСІЇ до 1861 р.

Схема 33

МІСЦЕВЕ ПРАВЛІННЯ РОСІЇ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XVIII ст.

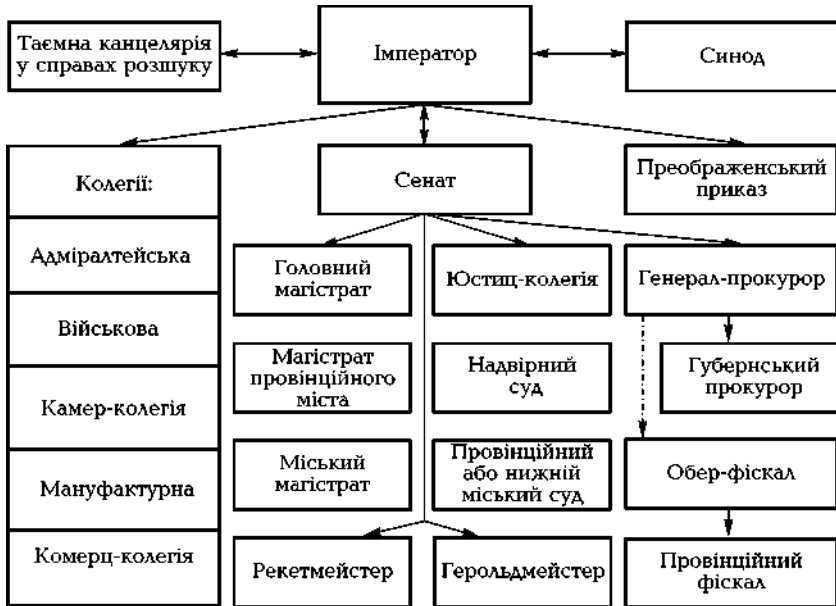
Схема 34

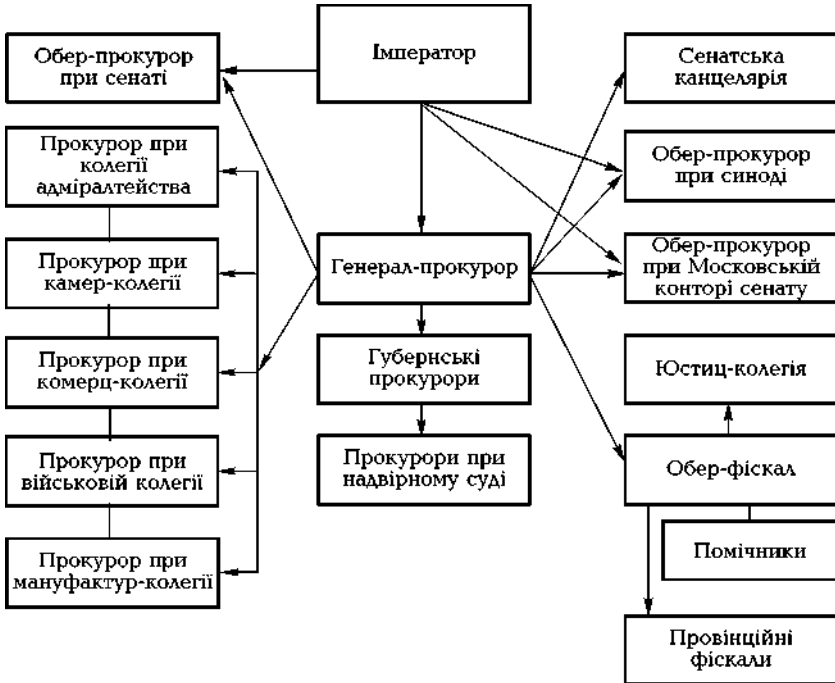
СУДОУСТРІЙ РОСІЇ ЗА ПЕТРА I (1722)

Схема 35

ПРОКУРАТУРА РОСІЇ ЗА ПЕТРА I (1722)

Схема 36

Камер-колегія — розглядала справи про крадіжки державної скарбниці.

Комерц-колегія — суд над іноземними купцями, митними службовцями та купцями у справах торгівлі.

Мануфактур-колегія — суд у незначних справах учнів і майстрів фабрик державних мануфактур.

Військоваколегія — ревізійна інстанція для військових судів.

Губернатор — де не було надвірних судів, судив разом з 1–2 асесорами.

Судові комісари — виконували судові функції у справах про позови до 50 крб. та знаходились у містах, де не було воевод та судів на відстані не менш ніж 200 верст від них.

Урядовий сенат — первісно повинен був керувати державою у відсутність царя. Пізніше його функції були розподілені таким чином: керування державою, рішення справ, не розглянутих колегіями, справи за скаргами на всі присутственні міста, що надходили в сенат через генерал-рекетмейстера, справи по дописах на фіскалів, справи про розкрадання скарбниці, справи про злочини вищих чиновників, ревізія справ судових та виконавчих органів у губерніях та провінціях. У засіданнях сенату брали участь президенти колегій та генерал-прокурор.

Генерал-прокурор — спостерігав за розглядом справ у сенаті й був головним начальником сенатської канцелярії. Під його наглядом знаходились і фіскали. Посада генерал-прокурора затверджена в 1722 році.

Обер-прокурор — помічник генерал-прокурора.

Генерал-рекетмейстер (при сенаті) — в його обов'язки входило:

1. Розглядати апеляційні справи та переносити їх з колегії в сенат.

2. Приймати скарги та підтримувати їх в установлених інстанціях.

3. Не допускати до царя “безкорисних скарг” (скарги, подані на ім'я царя, надходили до нього на попередній розгляд).

Екзекутор — видав відправкою на місця указів сенату та контролював їх виконання.

Сенатська контора в Москві — Московське відділення сенату (справи, за якими звинувачені засуджені до смертної кари, або позбавлені всіх прав, або заслані на галерні роботи, надсилались на остаточне рішення в сенат).

Юстиц-колегія (склад: президент, віце-президент, 4 радники, 4 асесори, секретар, нотаріус, актуаріус, реєстратор, перекладач з піддiach) — третя ступінь цивільного та кримінального суду проводила слідство у справах про розбій та пограбування.

Оберландрихтер — головний суддя губернії, при ньому ланд-секретар — друга ступінь суду та апеляційна інстанція для провінційних судів і суд першої інстанції у справах жителів губернських міст.

Ландрихтер (повітовий суддя) — очолював нижній або містечковий провінційні суди. Перша інстанція у кримінальних справах. Справи про всілякі насилля, пограбування, крадіжки могли бути вирішені остаточно, але при засудженні на смерть або на галерні роботи справи відправлялись до надвірного суду, який погоджував вирок з губернатором, повертав справу для виконання. При незгоді надвірного суду справа відправлялась на ревізію в юстиц-колегію.

Фіскали. Обер-фіскал при юстиц-колегії та провінційні фіскали знаходились під наглядом генерал-прокурора. Зобов'язані були доносити про незаконні дії судових місць, про злочини проти указів, по справах, коли немає потерпілих. Частина фіскалів вибиралась від купців.

Головний, провінційний та міський магістрати — виступали як органи правління та суду. Вони розглядали як громадські, так і кримінальні справи. Змішані справи магістрат розглядав разом із надвірним судом.

Святійший синод — вищий орган церковного правління. Розпоряджався судами над особами релігійного культу, справами еретиків, шлюбно-розвідними та судом над монархами, архієрейськими кріпосними селянами.

Вотчиннаколегія — розпоряджалась усіма справами та спорами про володіння маєтками.

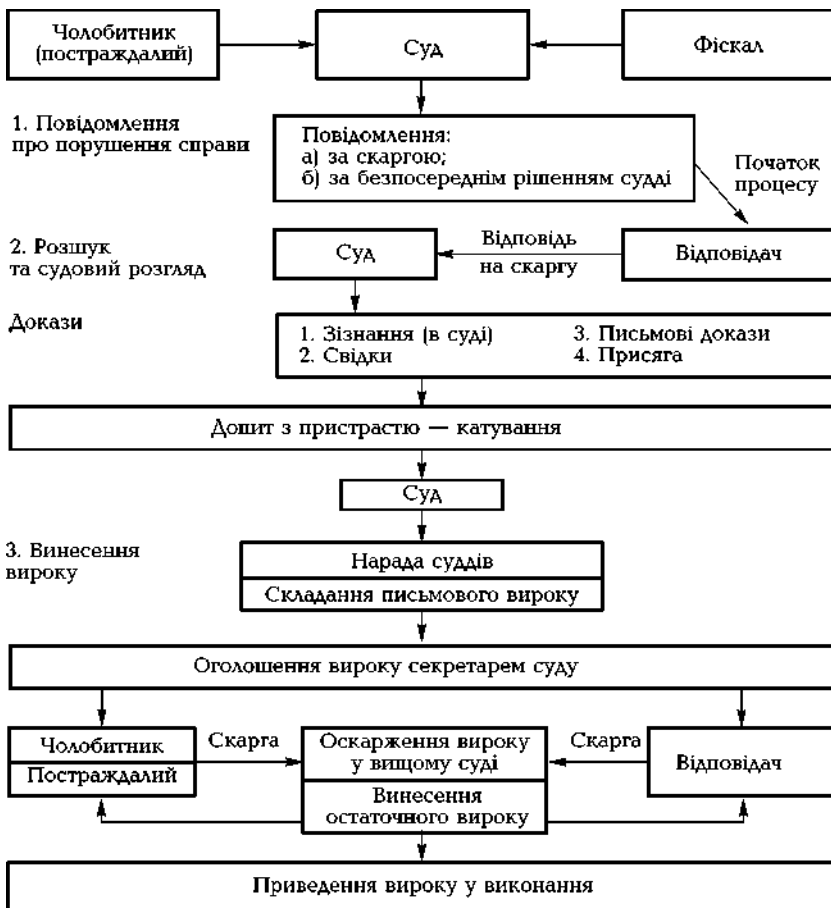
Палацова канцелярія — проводила суд (тільки у цивільних справах) двірних селян, службовців та правителів.

Рекетмейстер — посадова особа сенату, яка відала прийомом чолобитних на рішення колегій і підпорядкованих їм канцелярій.

Герольдмейстер — чиновник сенату, який відав дворянськими справами. Кандидатури дворян на важливі державні посади підбирались герольдмейстром відповідно до інструкції від 5 лютого 1722 р.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС РОСІЇ ЗА ПЕТРА I (1716)

Схема 37

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЄЮ В ГУБЕРНІЯХ РОСІЇ XVIII ст.

Схема 38

СУДОУСТРІЙ РОСІЇ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII ст.

Схема 39

Урядовий сенат — вища державна установа: а) виконувала функції імператора в його відсутність; б) виконувала функцію апеляційного суду по кримінальних і цивільних справах.

У департаментах остаточне рішення у справі за умови:

- єдиного рішення сенаторів;
- згоди з рішенням обер-прокурора.

Інакше справа направлялась на розгляд загальних зборів судових департаментів. Якщо у справі не буде прийнято рішення більшістю 2/3 або рішення не буде затверджене міністром юстиції, справа направляється в Державну раду.

Крім призначених царем сенаторів, до його складу входили всі міністри та генерал-губернатор.

Палата цивільного суду (у кожній губернії). Палата цивільного суду розглядала в апеляційному та ревізійному порядку всі цивільні справи за позовами до 600 крб. Її рішення були остаточні, за позовами на більшу суму справи направлялись на затвердження в сенат. Як судам першої інстанції, палатам були підсудні справи за позовами про маєтки, які знаходилися в різних повітах, про міську загальну власність та суперечки з авторських прав.

Палата кримінального суду. Ревізійна інстанція для справ, які надійшли з усіх судів губернії. Суд першої інстанції у слідчих справах про посадові злочини. Справи про селян, міщан, купців та інших (крім дворян) вирішувались остаточо. Справи про злочини дворян передавались на ревізію в сенат. Присяжні обирались: два від дворян та два від міських товариств.

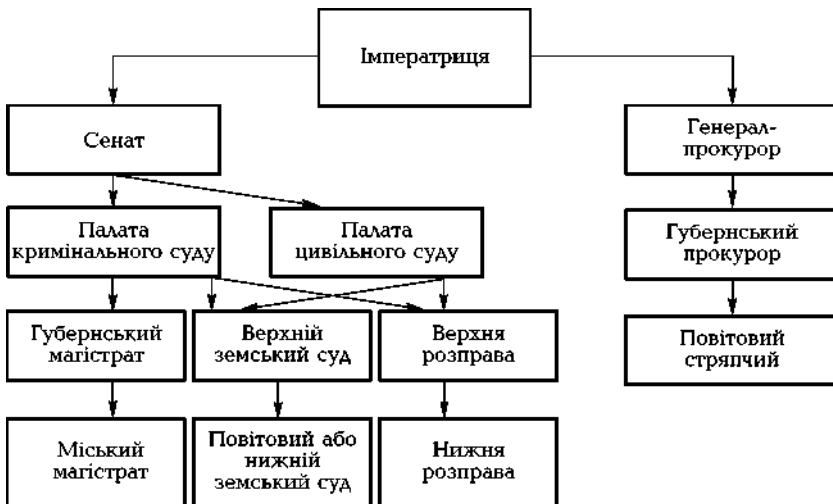
Повітовий суд — перша інстанція для всіх, крім купців і міщан. Складався із судді та присяжних від дворян та поселян (по два). Остаточо вирішував справи за позовами до 30 крб. та кримінальні — при засудженні на виправні роботи, усі інші справи направлялись на ревізію в палати.

Волосні та селянські розправи — розглядали позови та малі проступки державних селян. Складались із волосного старшини та двох добропорядних виборних.

Волосна розправа вирішувала справи по суперечках до 15 крб., сільська — 5 крб., а по проступках назначали штраф від 25 коп. до 1 крб.

СКОРОЧЕНА СХЕМА СУДОУСТРОЮ РОСІЇ ЗА КАТЕРИНИ ІІ (1775)

Схема 40

Палати кримінального та цивільного суду складалися з голови, двох радників та двох асесорів. Апеляційна інстанція у справах, вирішених верхнім земським судом для верхньої розправи та губернського магістрату.

Верхній земський суд. Складався з двох голів і десяти присяжних. При цьому суді були прокурор та двоє стряпчих. Розділявся на два департаменти (кримінальний і цивільний). У кожному департаменті голова та п'ять засідателів. Апеляційна інстанція у справах повітових судів, земських судів та дворянських опік. У позовах на суму понад 100 крб. справа могла переноситися в палату громадського суду.

Кримінальні справи йшли на ревізію в палату кримінального суду. Голови призначалися царем з кандидатів, рекомендованих сенатом. Засідателі обирались на три роки дворянами.

Верхня розправа. Апеляційна інстанція у справах нижніх розправ (а там, де не було верхнього земського суду, — нижніх земських судів) з тими ж правами, що й верхній земський суд. Склад: два голови і десять засідателів. Засідателі обирались на три роки з-поміж дворян, чиновників, різночинців та поселян (крім кріпосних).

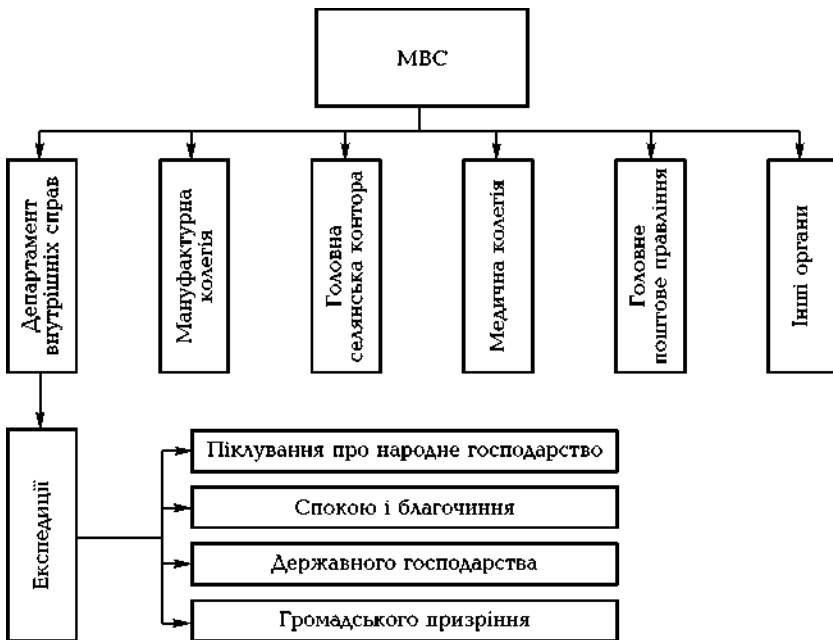
Совісний суд. Його веденню належали кримінальні та цивільні справи. Коли злочин здійснено за різних обставин. Складався із совісного судді (призначався генерал-губернатором) та шести засідателів (по два від дворян, міських жителів тощо).

Повітовий суд (повітовий суддя та 1–2 вибраних дворянами засідателі) — суд першої інстанції з кримінальних та цивільних справ. Остаточо вирішував справи за позовами до 25 крб., а інші йшли на вирішення у верхній земський суд.

Нижня розправа — суд першої інстанції у справах однодворців, посесійних селян, ямщиків. Склад: розправний суддя (призначався губернським правлінням) та вісім засідателів (обраних з різних станів та затверджених губернатором).

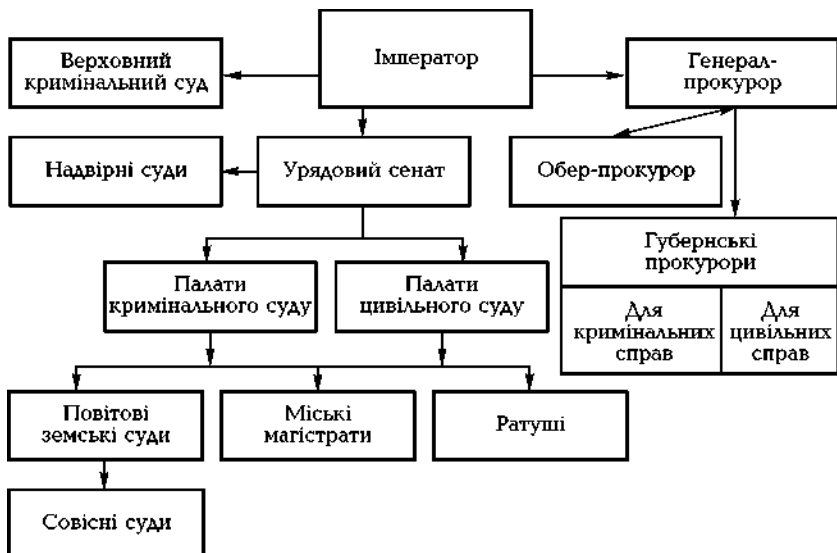
СТРУКТУРА ЦЕНТРАЛЬНОГО АПАРАТУ МВС РОСІЇ (ЗА ЗАКОНОМ ВІД 8.XI.1802 р.)

Схема 41

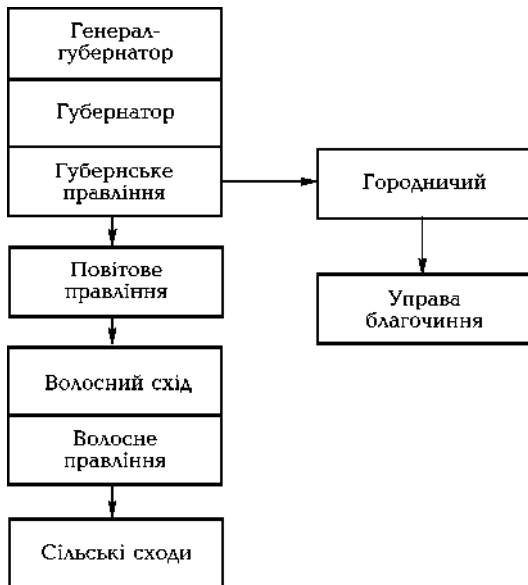
СУДОВО-ПРОКУРОРСЬКІ ОРГАНИ РОСІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Схема 42

МІСЦЕВЕ ПРАВЛІННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Схема 43

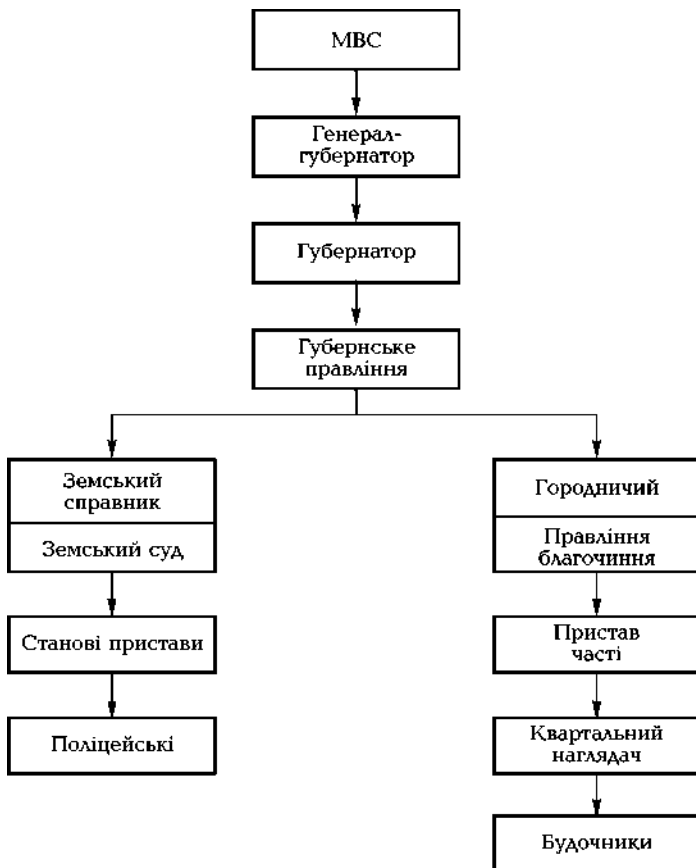
МІСЦЕВЕ ПРАВЛІННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В СЕРЕДИНІ ХІХ ст.

Схема 44

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЛІЦІЇ В ГУБЕРНІЯХ ДО БУРЖУАЗНИХ РЕФОРМ В РОСІЇ

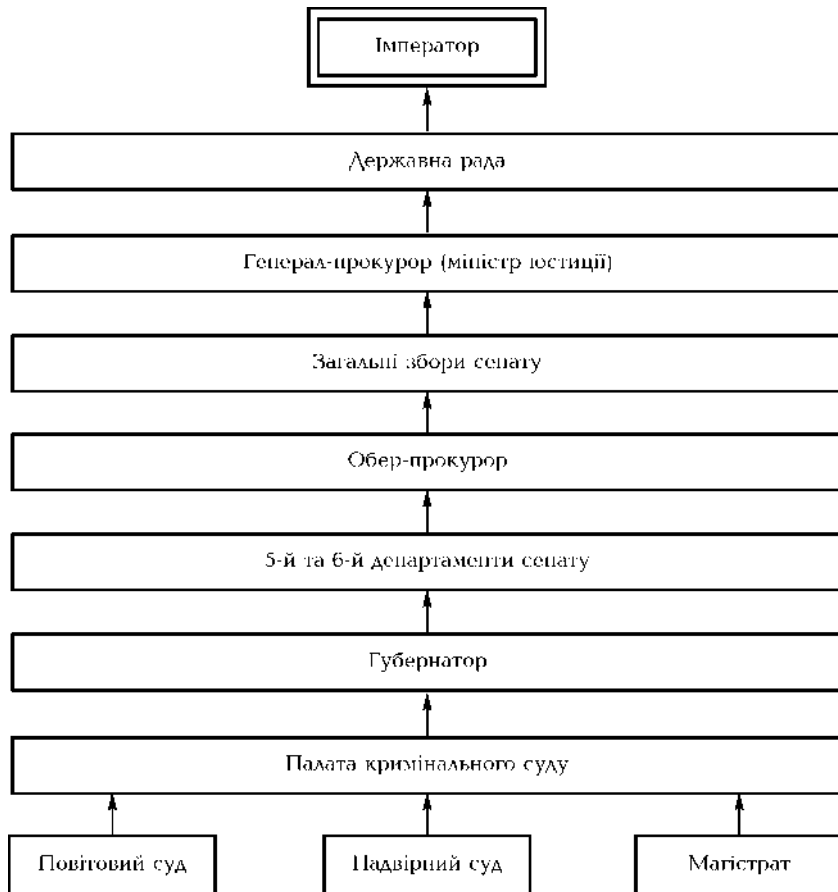
Схема 45

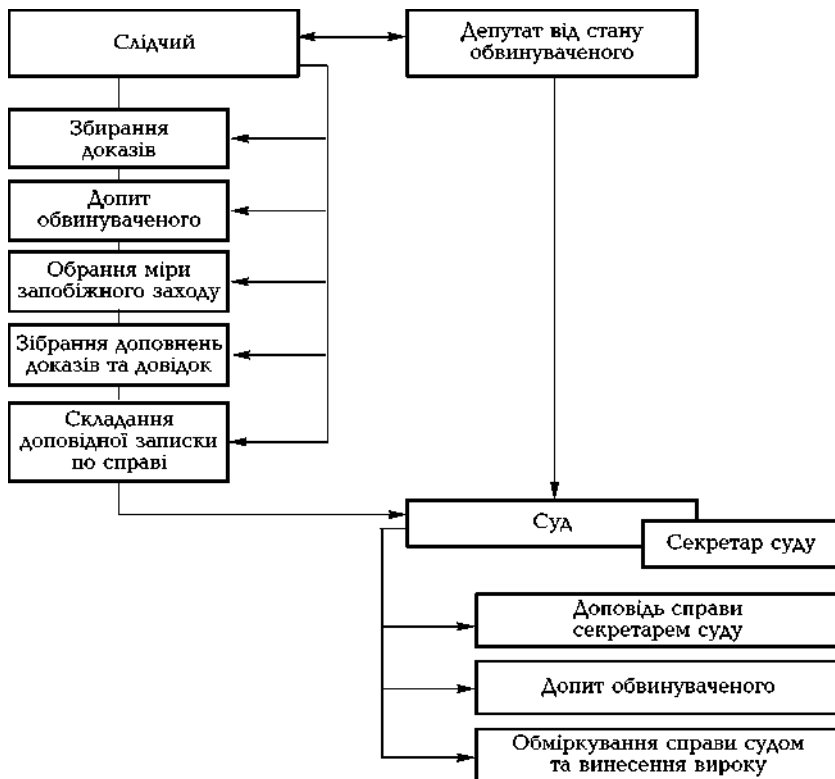
РУХ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ПО СУДОВИХ ІНСТАНЦІЯХ В РОСІЇ ДО РЕФОРМИ 1864 р.

Схема 46

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС В РОСІЇ ДО СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 р.

Схема 47

Розділ 3

БУРЖУАЗНА ДЕРЖАВА І ПРАВО ДО ПОЧАТКУ ЗАГАЛЬНОЇ КРИЗИ КАПІТАЛІЗМУ

Нова історія — початок капіталістичної ери, яка датується XVI ст. З цього часу в економічно розвинених країнах Європи — в Голландії, Італії, Англії — здійснюється швидкий процес розпаду феодального суспільства і виникнення нових, буржуазних виробничих відносин.

Буржуазні виробничі відносини — це відносини, які складаються між представниками основних класів буржуазного суспільства — робітником і капіталістом — у процесі виробництва.

Історія буржуазного суспільства, отже і буржуазної держави, і права, поділяється на два великих періоди — період промислового (домонополістичного) капіталізму і період імперіалізму.

Історія домонополістичного капіталізму, в свою чергу, поділяється на два основних етапи.

Перший з них — XVIII і перша половина XIX ст., коли удосконалення буржуазного управління проходить під впливом боротьби буржуазії за ліквідацію феодальних пережитків, за своє повновладдя в державі. На цьому етапі відбувається процес виникнення і становлення основних принципів буржуазного парламентського правління — “розділення влади”, бюджетних функцій парламенту, парламентської недоторканності, права законодавчої ініціативи тощо. Робітничий клас виступає як союзник буржуазії.

Другому етапу початок було покладено в червні 1848 р. в Парижі, коли вибухнула перша велика класова битва між буржуазією і пролетаріатом, в якій останній виступав не як союзник, а як супро-

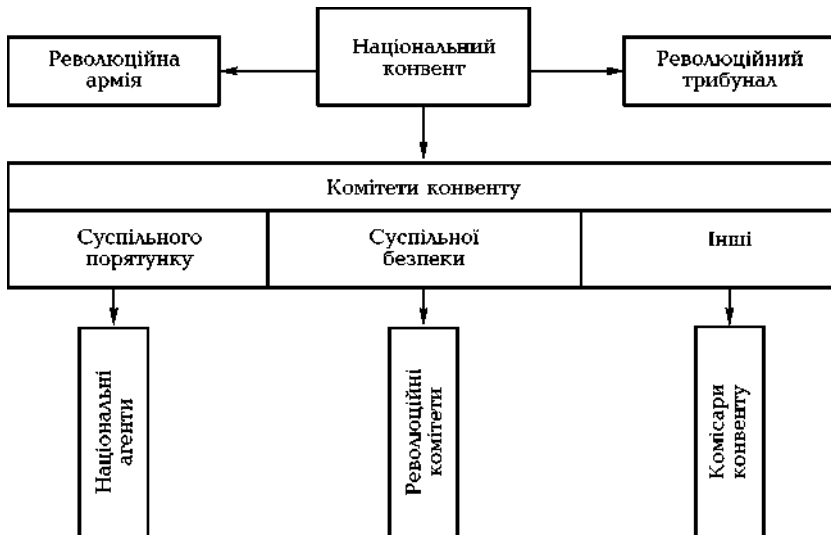
тивник буржуазії, із своїми власними і антибуржуазними вимогами. Наступає новий етап в історії буржуазної держави і права. Протиріччя між буржуазією і земельною аристократією відступають на другий план перед головним протиріччям капіталістичного суспільства — протиріччям між трудом і капіталом.

Другий період буржуазної держави і права, період імперіалізму суттєво відрізняється від держави і права періоду висхідного розвитку капіталізму, періоду боротьби з феодалізмом і його пережитками.

Реакція у сфері політики червоною ниткою проходить через весь період імперіалізму, особливо — загальної кризи капіталізму, започатковану світовою війною 1914 р. і жовтневим переворотом у Петербурзі в 1917 р.

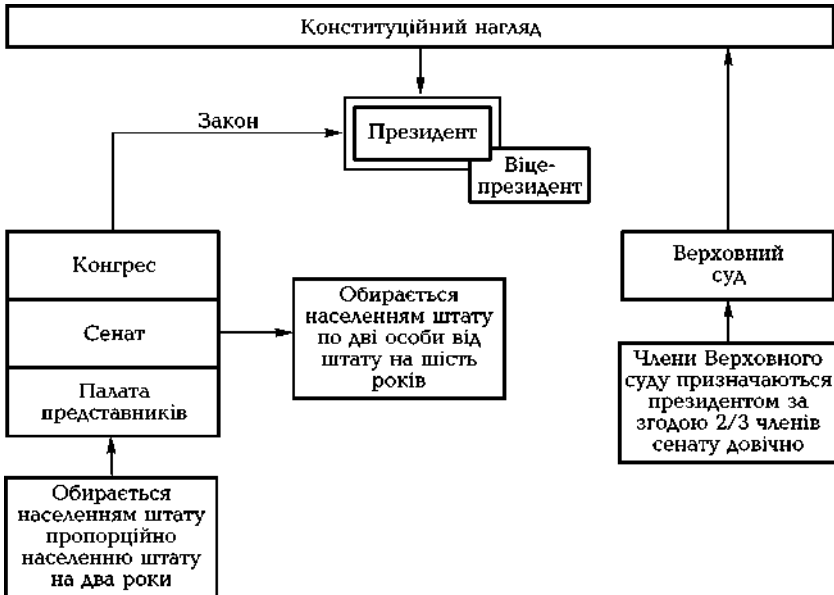
ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ЯКОБІНСЬКОЇ СТРУКТУРИ У ФРАНЦІЇ

Схема 48

ФЕДЕРАЛЬНІ ОРГАНИ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ США (1787)

Схема 49

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ПАРИЗЬКОЇ КОМУНИ (1871)

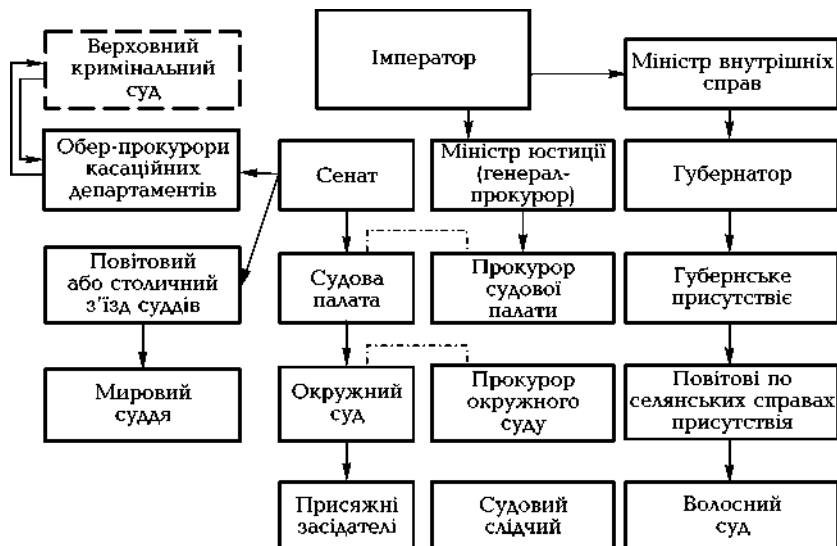
Схема 51

СУДОВО-ПРОКУРОРСЬКА СИСТЕМА В РОСІЇ ЗА СУДОВИМ СТАТУТОМ 1864 р.

Схема 52

УМОВИ ДЛЯ ОБІЙМАННЯ СУДОВО-ПРОКУРОРСЬКИХ ПОСАД У ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ РОСІЇ

Сенатор

Освітній ценз:

- мати вищу освіту (юридичну)
  - витримати іспит з юридичних наук
- або

- набути на службі знання для служби по судовій частині.

Віковий ценз: від 25 років (за наявності службового стажу).

Майновий ценз: формально непотрібний.

Службовий ценз: не менше 3-х років служби на посаді обер-прокурора або його товариша, голови, члена або прокурора судової палати.

Інші умови: не можуть бути вибрані та призначені особи іудейського віросповідання та іноземні піддані.

Порядок призначення — імператорським наказом, на розсуд імператора.

Голова судової палати

Освітній та віковий цензи — аналогічно сенатору.

Службовий ценз: не менше 3-х років служби на посаді члена прокурора судової палати або голови окружного суду.

Інші умови — аналогічно сенатору.

Порядок призначення — імператорським наказом за поданням міністра юстиції.

Голова окружного суду, товариш голови та член судової палати

Освітній ценз — аналогічно сенатору.

Віковий ценз — від 25 років (за наявності службового стану).

Службовий ценз: не менше 3-х років служби на посаді члена суду чи прокурора окружного суду.

Інші умови — аналогічно сенатору.

Порядок призначення — той самий, що й для голови судової палати.

Члениокружногосуду

Освітній та віковий цензи — аналогічно сенатору.

Службовий ценз: не менше 3-х років служби на посаді не нижче секретаря суду або 10 років практики довіреним повіреним.

Інші умови — аналогічно сенатору.

Порядок призначення — той самий, що й для голови судової палати.

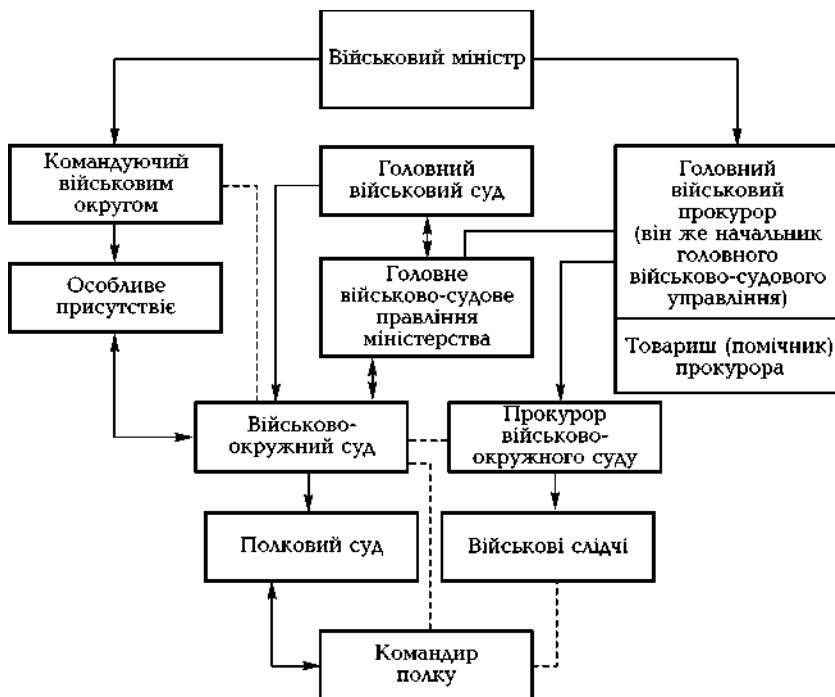
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ДЕРЕВОЛЮЦІЙНІЙ РОСІЇ У СПРАВАХ ПІДСУДНИХ ОКРУЖНОМУ СУДУ ЗА УЧАСТІ ПРИСЯЖНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ

Схема 53

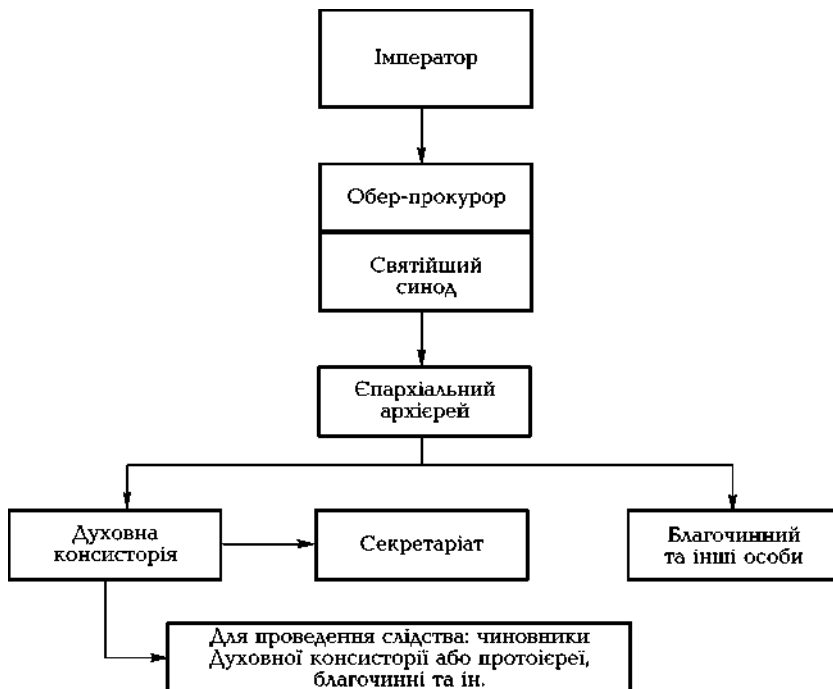
ВІЙСЬКОВО-СУДОВІ ЗАКЛАДИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ

Схема 54

ЦЕРКОВНІ СУДИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ

Схема 55

Підсудність:

1. Справи про розлучення й недійсність шлюбу та про народження від незаконного шлюбу.

2. Суперечки про церковну власність.

3. Позови до духовних осіб про стягнення за особисті образи й зобов'язання, які не підлягають оскарженню.

4. Справи про проступки та злочини посадових духовних осіб.

Найсвятійший синод — орган церковного правління та найвищий церковний суд. Користувався правом сенату у справах своєї підсудності. Роль обер-прокурора при ньому така ж, як у міністра юстиції при сенаті.

Духовна консисторія — суд першої інстанції, складався з призначених синодом за рекомендацією архієрея, архімандритів, ігуменів, ієромонахів, протоієреїв тощо. Секретар призначався синодом за поданням обер-прокурора. Підпорядковувався останньому, знаходився під загальним керуванням архієрея.

Єпархіальний архієрей — друга інстанція.

Священний синод — третя інстанція.

Для ведення слідства по конкретній справі щоразу призначається чиновник *духовної консисторії* або протоієрей, благочинний та ін.

Благочинний та інші особи виконували таємне дізнання за вказівкою архієрея.

КОМЕРЦІЙНІ СУДИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ

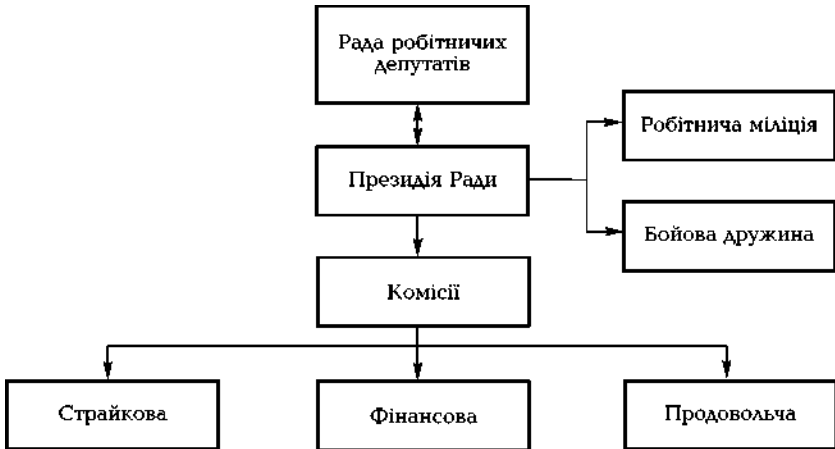
Схема 56

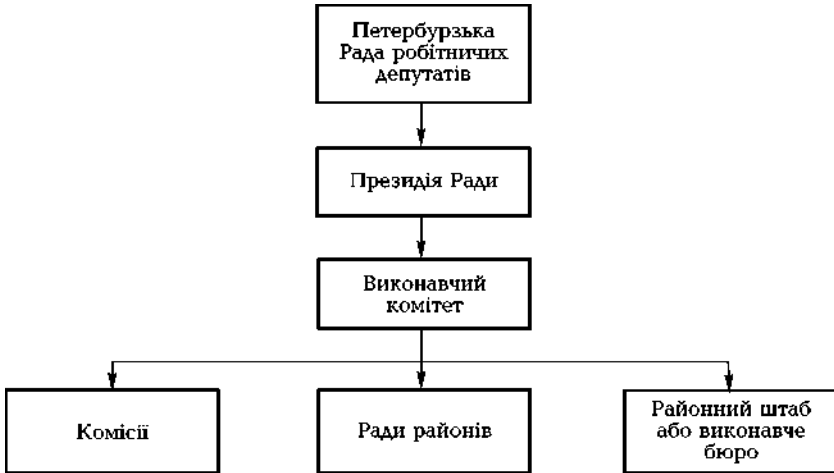
СТРУКТУРА ІВАНОВО-ВОЗНЕСЕНСЬКОЇ РАДИ РОБІТНИЧИХ ДЕПУТАТІВ (1905)

Схема 57

РАДА ПЕТЕРБУРГА (1905)

Схема 58

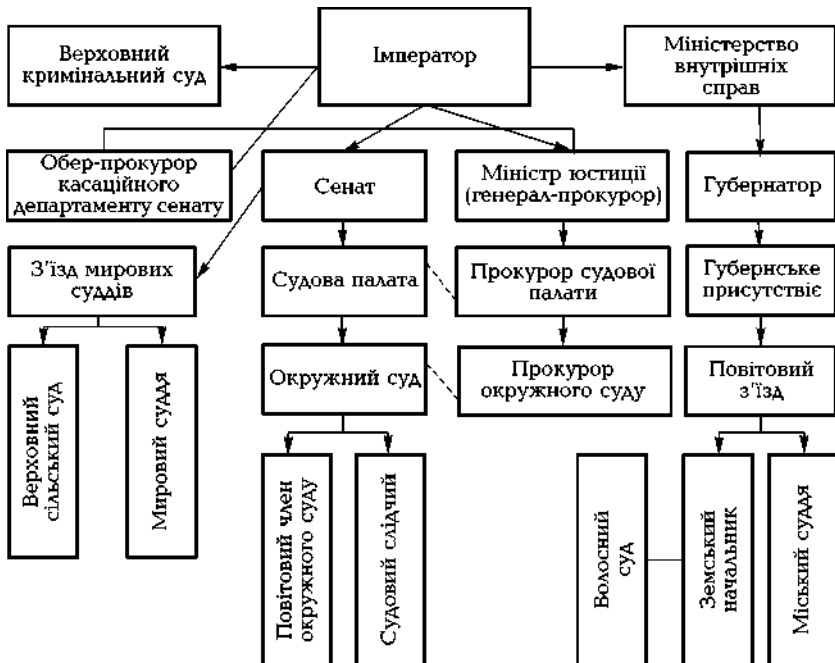
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ПРАВЛІННЯ РОСІЇ (1905–1914)

Схема 59

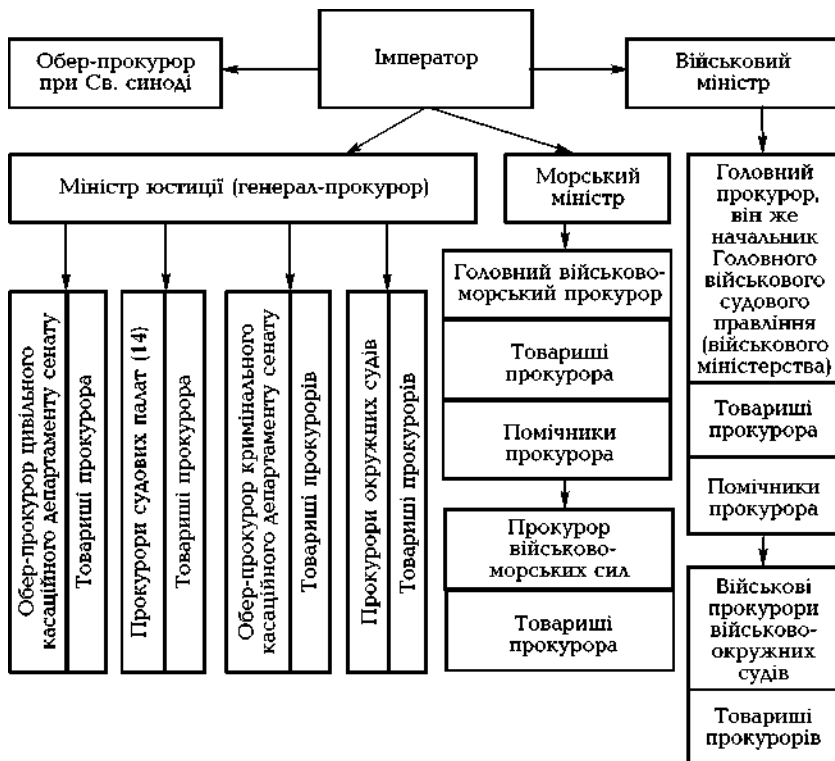
СУДОВО-ПРОКУРОРСЬКА СИСТЕМА ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ ПІСЛЯ ЗАКОНУ 15 червня 1912 р.

Схема 60

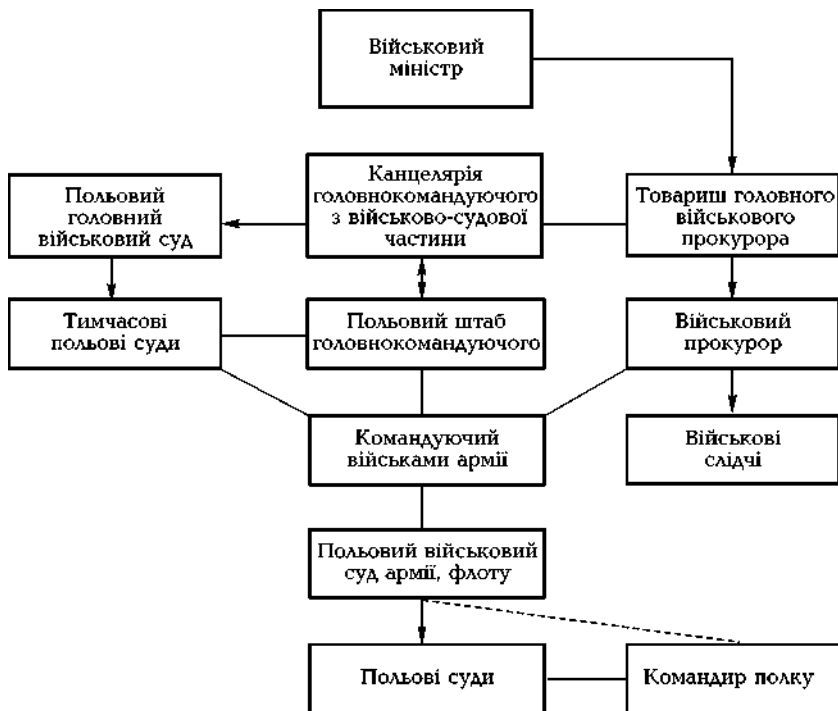
ПРОКУРАТУРА ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ (1916)

Схема 61

ВІЙСЬКОВО-СУДОВІ УСТАНОВИ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС (ПРИ ДІЮЧІЙ АРМІЇ)

Схема 62

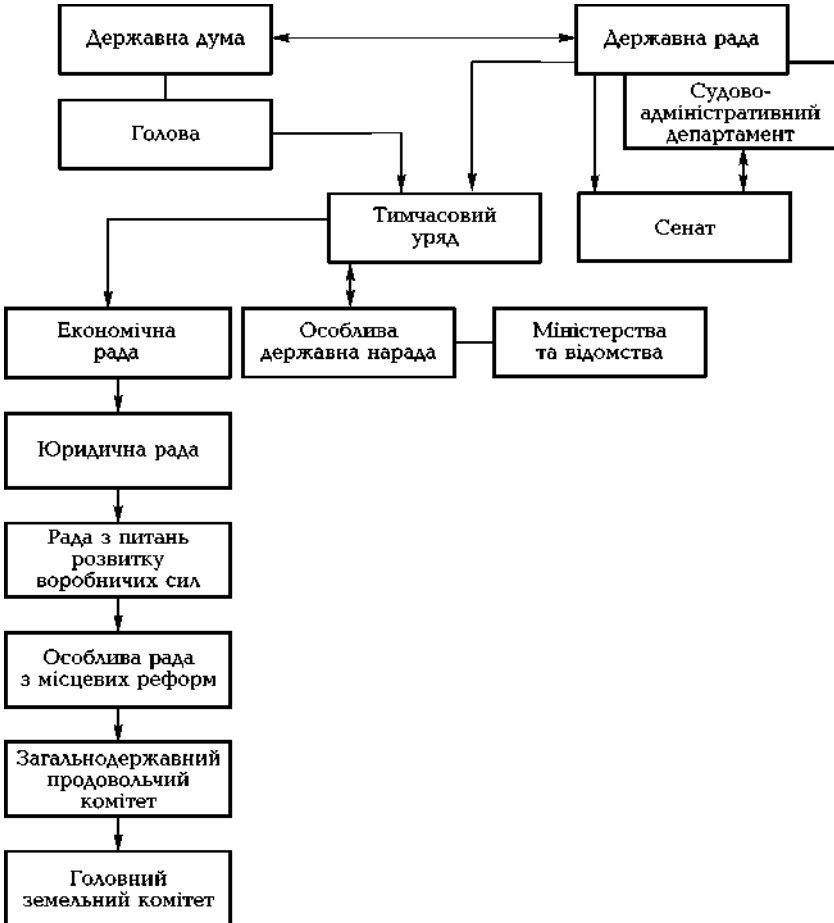
ОСОБЛИВОСТІ СУДОУСТРОЮ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ ДЛЯ ЗАКАВКАЗЗЯ

Схема 63

ПРАВЛІННЯ РОСІЇ В ПЕРІОД ЛЮТНЕВОЇ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

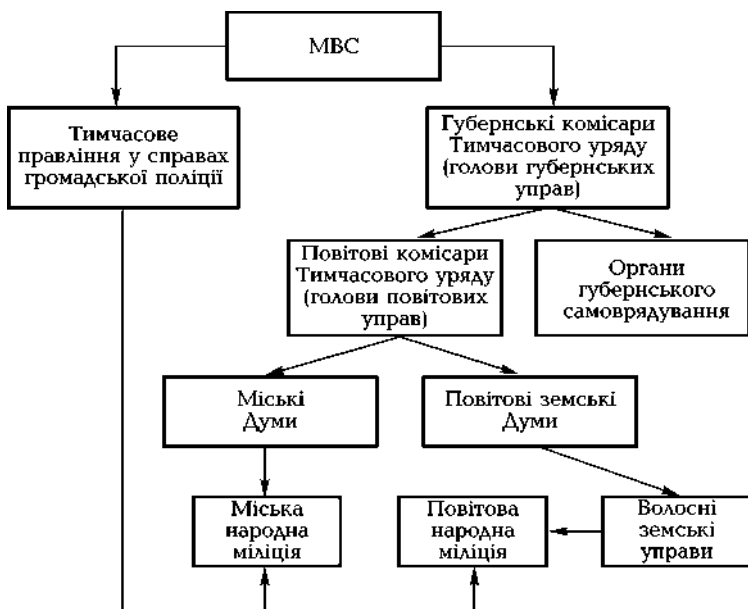
Схема 64

СТРУКТУРА МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ПЕРІОД ЛЮТНЕВОЇ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В РОСІЇ

Схема 65

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА НОВІТНЬОГО ЧАСУ

- ІСТОРІЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
- ІСТОРІЯ БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В ПЕРІОД ЗАГАЛЬНОЇ КРИЗИ КАПІТАЛІЗМУ

Історія держави і права *новітнього часу* ознаменована жовтневим переворотом у Росії — корінним якісним реформуванням суспільства. В результаті жовтневого перевороту ліквідується буржуазний державний апарат та установлюється диктатура пролетаріату.

Історичний досвід *жовтневого перевороту*, соціалістичне будівництво в СРСР вивчалися в усіх соціалістичних країнах, а також у країнах, що розвиваються і обрали шлях соціалістичної орієнтації.

Загальна криза капіталізму розпочалася з розколу на дві протилежні системи: капіталістичну та соціалістичну. У своєму розвитку держава проходить кілька етапів.

- Перший завершився під час Першої світової імперіалістичної війни та особливо внаслідок жовтневого перевороту в Росії.
- Другий завершився під час Другої світової війни та особливо за виникнення країн народної демократії в Європі та Азії.
- Третій почався в другій половині 50-х років ХХ ст.

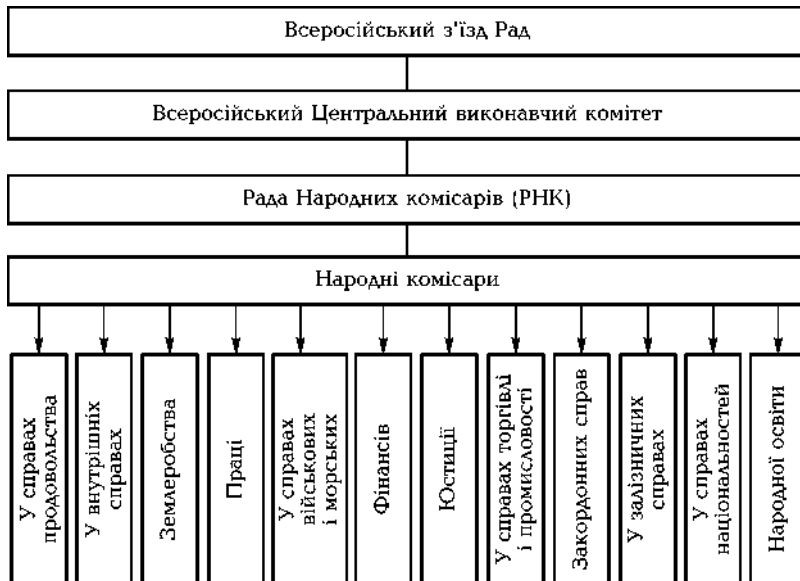
У кризові моменти історії монополістична буржуазія нехтує принципами конституційної законності та установлює свавілля каральних органів, відхиляє основні демократичні права громадян,

використовує насильство у відношенні до народних мас. Це призводило до встановлення в ряді країн фашистських режимів.

Схеми висвітлюють процеси, які відбуваються в буржуазних державах та праві в період загальної кризи капіталізму, допоможуть вивчити особливості проявлення загальних закономірностей в утворенні та розвитку соціалістичної держави та права, його діяльності на різних етапах соціалістичного будівництва.

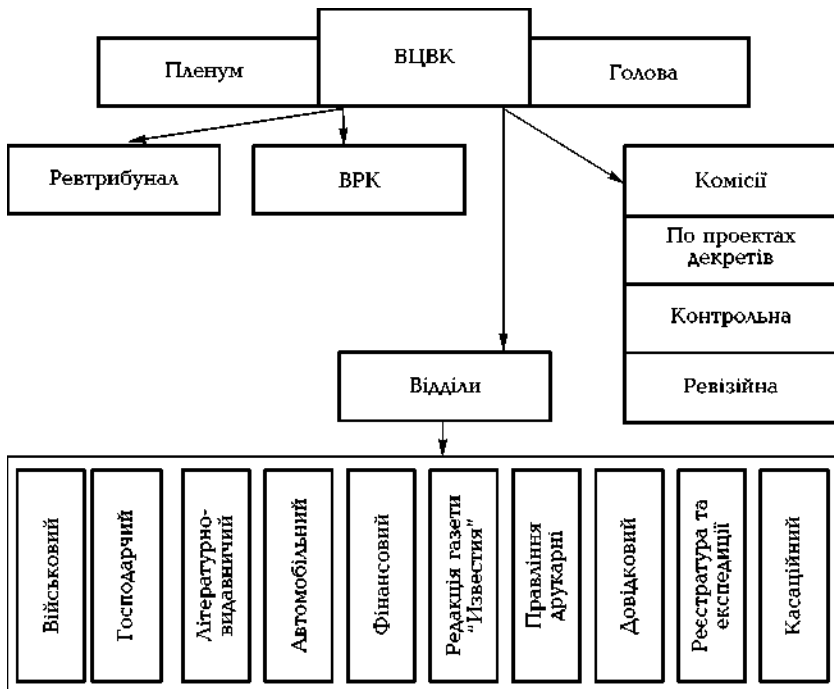
ОРГАНИ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ, СТВОРЕНІ ІІ ВСЕРОСІЙСЬКИМ З'ЇЗДОМ РАД

Схема 66

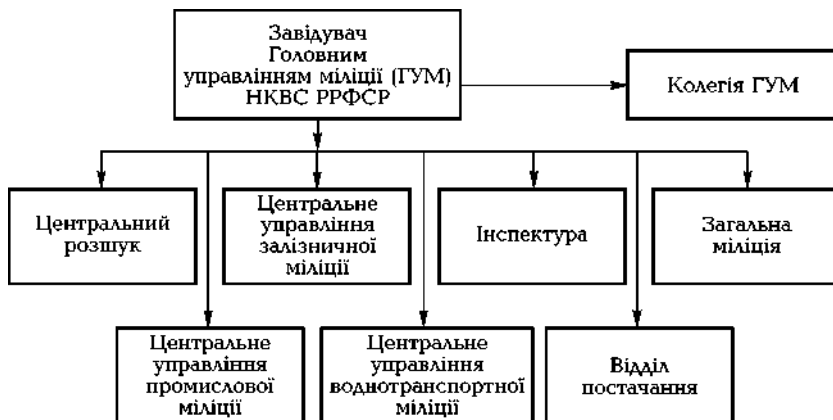
СТРУКТУРА ВЦВК У ПЕРІОД УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Схема 67

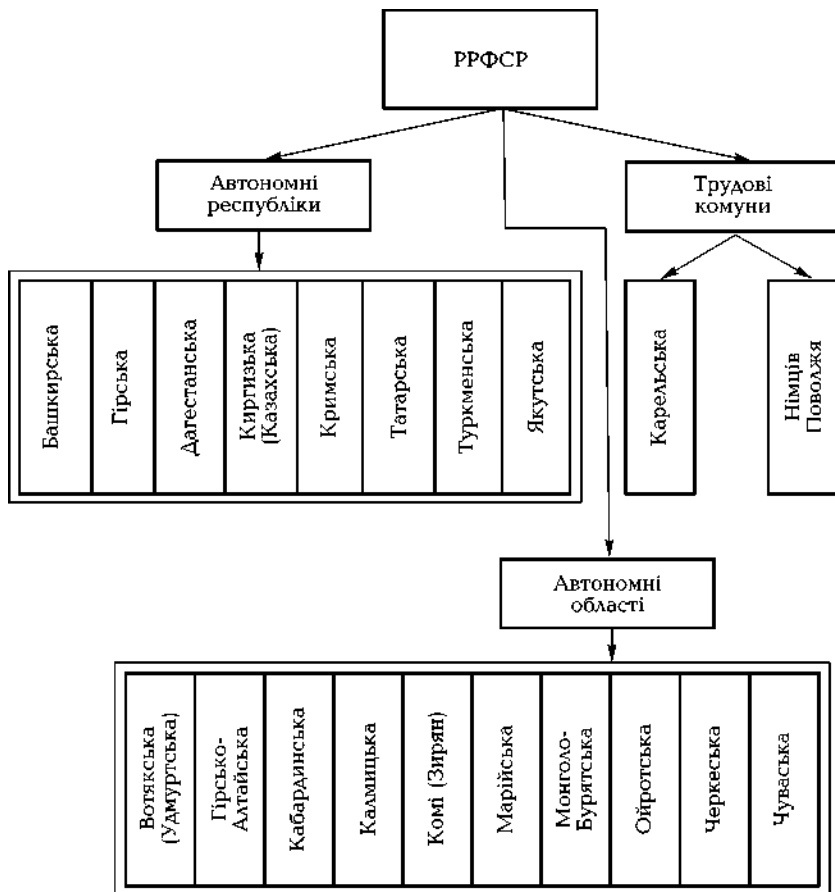
СТРУКТУРА ОРГАНІВ ПРАВЛІННЯ РАДЯНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ (червень 1920 р.)

Схема 68

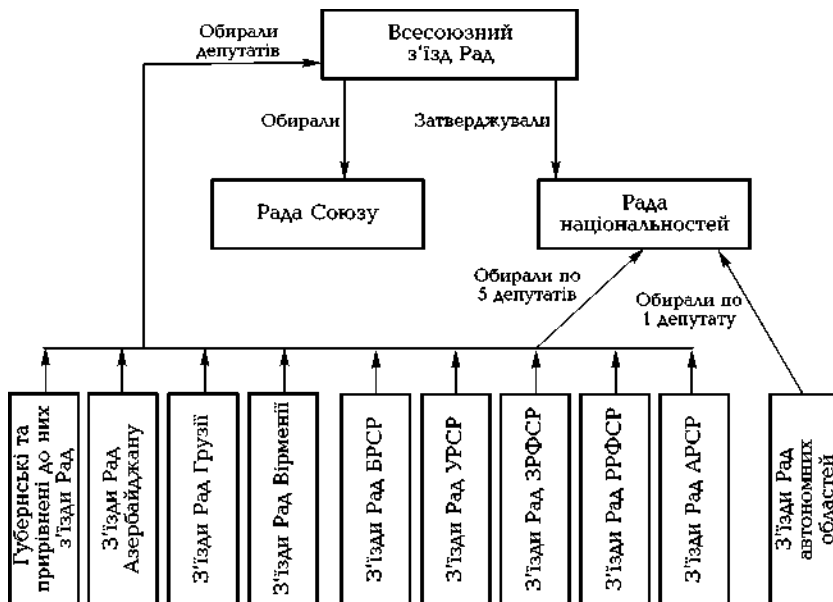
НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СКЛАД РРФСР НА ПОЧАТКУ УТВОРЕННЯ СРСР (1922)

Схема 69

УТВОРЕННЯ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ СРСР ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ СРСР (1924)

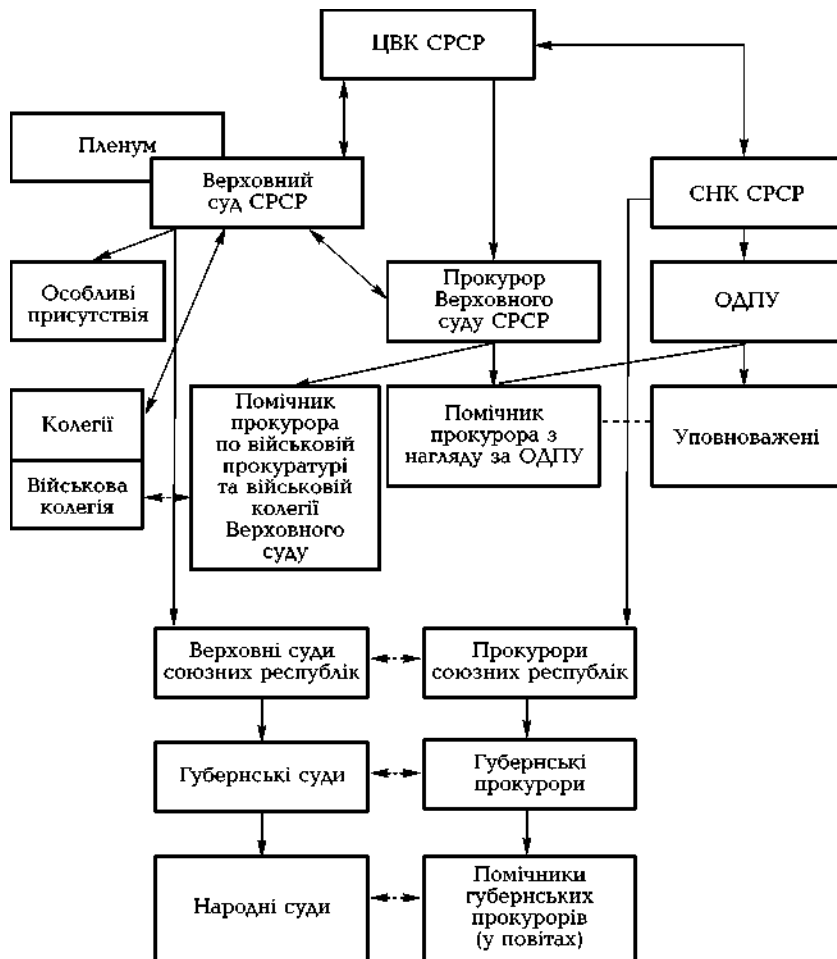
Схема 70

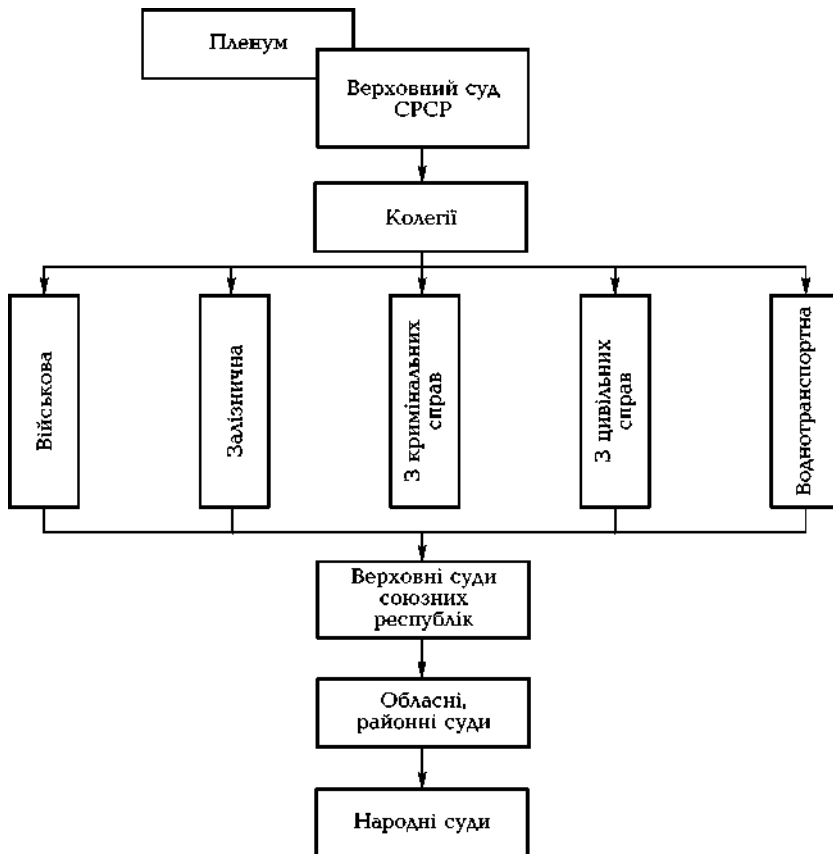
СУДОВА СИСТЕМА ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ СРСР (1924)

Схема 71

**СУДОВА СИСТЕМА ПО ЗАКОНУ
ПРО СУДОУСТРІЙ СРСР, СОЮЗНИХ
ТА АВТОНОМНИХ РЕСПУБЛІК
від 16 серпня 1938 р.**

Схема 72

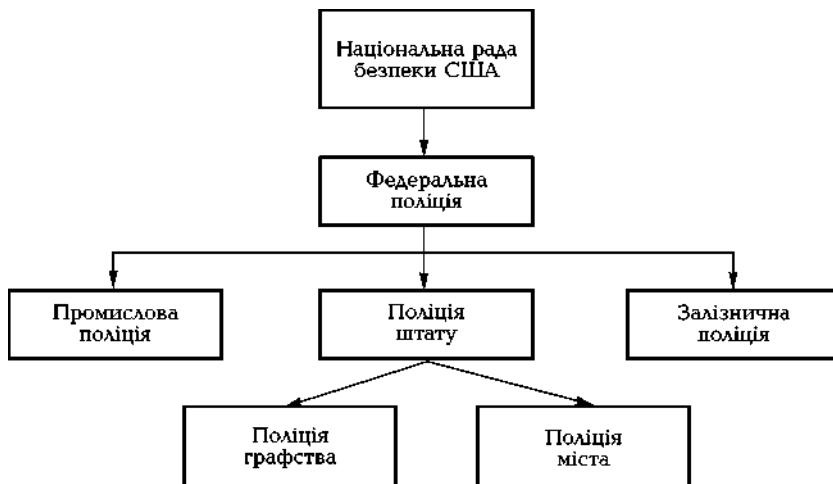
ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ФАШИСТСЬКОЇ ДИКТАТУРИ В НІМЕЧЧИНІ

Схема 73

СТРУКТУРА ПОЛІЦІЇ США

Схема 74

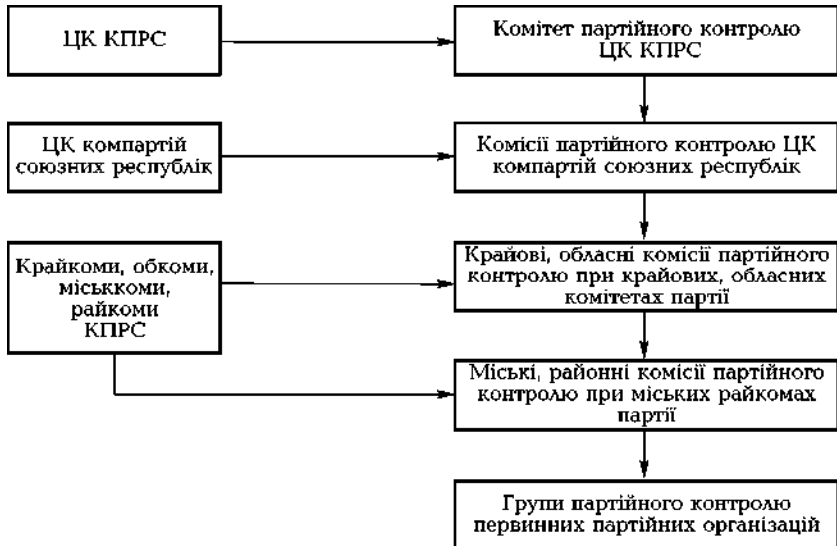
ЗМІНИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945–1952)

Схема 76

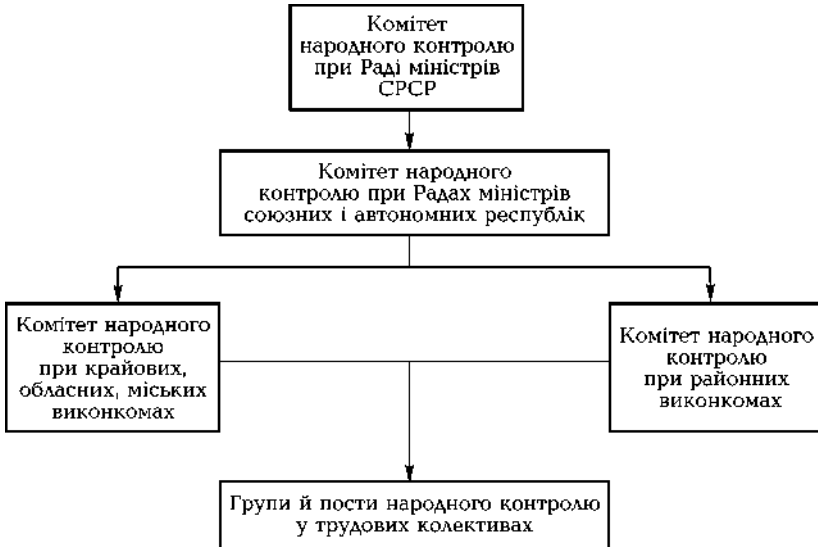
СИСТЕМА ОРГАНІВ ПАРТІЙНОГО КОНТРОЛЮ (1962)

Схема 77

СИСТЕМА ОРГАНІВ НАРОДНОГО КОНТРОЛЮ (1962)

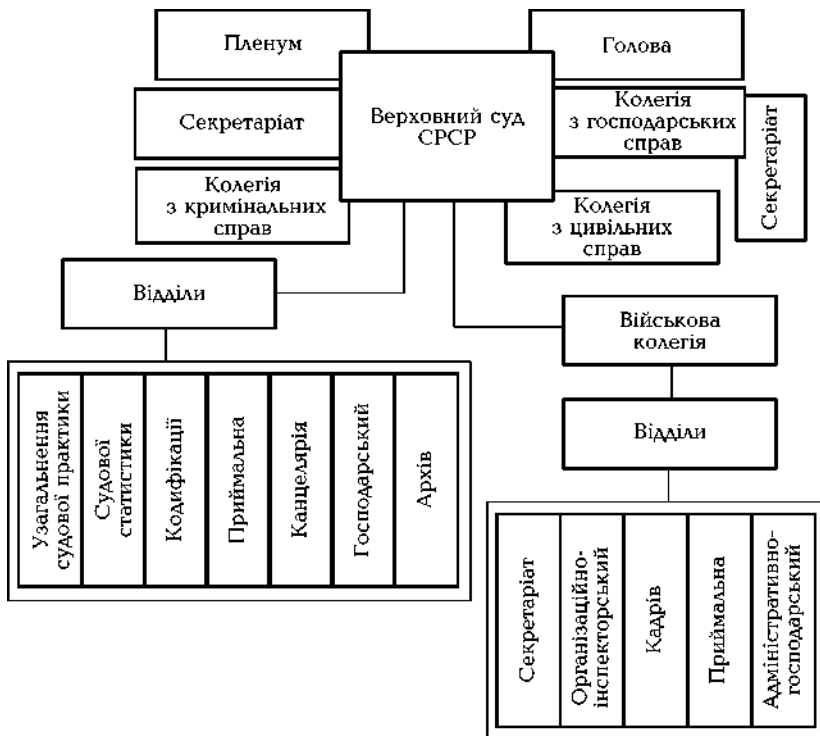
Схема 78

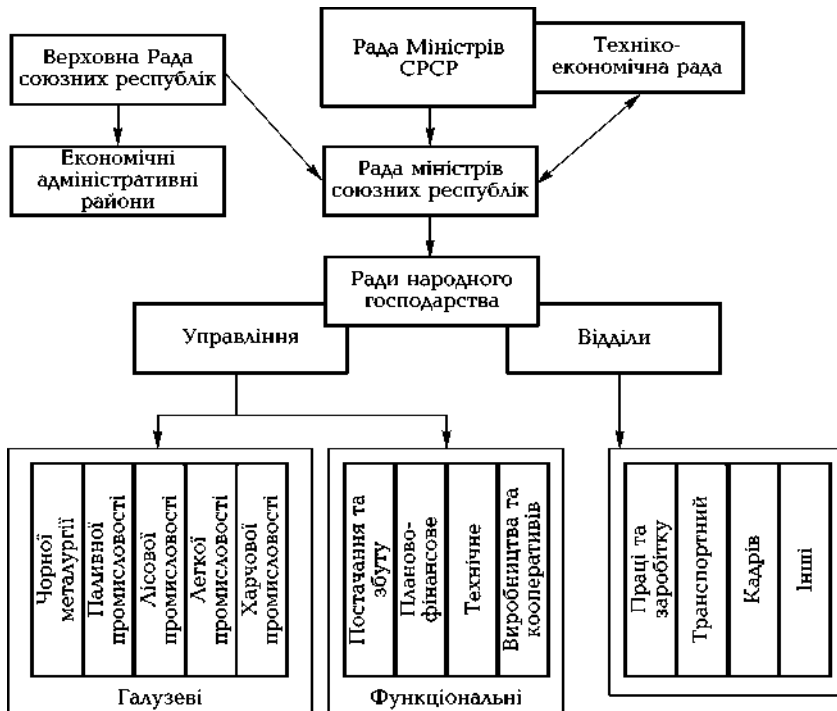
ПЕРЕБУДОВА СТРУКТУРИ ВЕРХОВНОГО СУДУ СРСР (1975)

Схема 79

ПЕРЕБУДОВА УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ (1975)

Схема 80

Зміст

Зв'язок історії держави і права зарубіжних країн з іншими навчальними дисциплінами.....	3
--	---

Розділ 1

Рабовласницька держава і право	4
Публічна влада та норми поведінки за первіснообщинного ладу	5
Система державних органів давньосхідних деспотичних держав (Єгипет, Вавилон, Індія)	6
Кримінальне право Стародавньої Індії за законами Ману II ст. до н. е.	7
Державний лад Афін	8
Державний лад Стародавньої Спарти (IX–VII ст. до н. е.)	10
Періодизація історії Стародавнього Риму	11
Джерела римського рабовласницького права	12
Суди Стародавнього Риму (з 450 р. до н. е. до 148 р. до н. е.)	13
Структура суду у Стародавньому Римі	15
Судова система Римської імперії IV–VI ст.	16

Розділ 2

Феодална держава і право	17
Державний лад франків VI–IX ст.	18
Кримінальне право та процес за “салічною правдою”	19
Організація влади та правління в Київській Русі (XI–XII ст.)	20
“Руська Правда” — пам’ятка давньоруського феодалного права	21
Види злочинів та покарання за “Руською Правдою”	22
Суспільний лад ранньофеодалної держави (Франція)	23
Державний уклад Франції періоду ранньофеодалної держави (домен короля)	24
Суспільний лад Англії періоду ранньофеодалної держави	25

Судова система Московії у XIV–XVI ст.	26
Суд в удільному князівстві (XV–XVI ст.)	28
Станово-представницькі установи у період станово-представницької монархії	29
Органи державної влади та правління Англії в період станово-представницької монархії	30
Центральний адміністративний та судовий апарат Росії у другій половині XVII ст.	31
Адміністративно-господарчі прикази Росії у другій половині XVII ст.	32
Територіальні прикази Росії у другій половині XVII ст.	33
Судові прикази Росії у другій половині XVII ст.	34
Фінансові прикази Росії у другій половині XVII ст.	35
Військові прикази Росії у другій половині XVII ст.	35
Державний лад Англії в період абсолютної монархії	36
Кримінальний процес за кримінально-процесуальним Уложенням “Кароліна” (1532)	37
Правління Росії в період абсолютної чиновницько- дворянської монархії у другій половині XVIII ст.	38
Сенат Росії до 1861 р.	39
Місьцеве правління Росії першої чверті XVIII ст.	40
Судоустрій Росії за Петра I (1722)	41
Прокуратура Росії за Петра I (1722)	42
Кримінальний процес Росії за Петра I (1716)	46
Організація управління поліцією в губерніях Росії XVIII ст.	47
Судоустрій Росії в останній чверті XVIII ст.	48
Скорочена схема судоустрою Росії за Катерини II (1775)	50
Структура центрального апарату МВС Росії (за законом від 8.XI.1802 р.)	52
Судово-прокурорські органи Росії першої половини XIX ст.	53
Місьцеве правління в Російській імперії в першій половині XIX ст.	54
Місьцеве правління в Російській імперії в середині XIX ст.	55
Організація поліції в губерніях до буржуазних реформ в Росії	56
Рух кримінальної справи по судових інстанціях в Росії до реформи 1864 р.	57
Кримінальний процес в Росії до судової реформи 1864 р.	58

Розділ 3

Буржуазна держава і праводопочатку

загальної кризи капіталізму	59
Державний лад якобінської структури у Франції	61
Федеральні органи влади та управління за Конституцією США (1787)	62
Конституція Франції (1791)	63
Державні органи Паризької комуни (1871)	64
Судово-прокурорська система в Росії за судовим статутом 1864 р.	65
Кримінальний процес у дореволюційній Росії у справах підсудних окружному суду за участі присяжних засідателів	68
Військово-судові заклади дореволюційної Росії	69
Церковні суди дореволюційної Росії	70
Комерційні суди дореволюційної Росії	72
Структура Іваново-Вознесенської Ради робітничих депутатів (1905)	73
Рада Петербурга (1905)	74
Органи державної влади та правління Росії (1905–1914)	75
Судово-прокурорська система дореволюційної Росії після закону 15 червня 1912 р.	76
Прокуратура дореволюційної Росії (1916)	77
Військово-судові установи дореволюційної Росії у військовий час (при діючій армії)	78
Особливості судоустрою дореволюційної Росії для Закавказзя	79
Правління Росії в період лютневої буржуазно- демократичної революції	80
Структура міністерства внутрішніх справ у період лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії	81

Розділ 4

Історія держави і правановітнього часу	82
Органи влади і управління, створені II Всеросійським з'їздом Рад	84
Структура ВЦВК у період утворення радянської влади	85
Структура органів правління радянської міліції (червень 1920 р.)	86
Національно-територіальний склад РРФСР на початку утворення СРСР (1922)	87

Утворення вищих органів державної влади СРСР за Конституцією СРСР (1924)	88
Судова система за Конституцією СРСР (1924)	89
Судова система по закону про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік від 16 серпня 1938 р.	90
Центральні органи фашистської диктатури в Німеччині	91
Структура поліції США	92
Центральні органи влади за Конституцією Японії (1946)	93
Зміни в системі органів влади та управління радянської держави в повоєнний період (1945–1952)	94
Система органів партійного контролю (1962)	95
Система органів народного контролю (1962)	96
Перебудова структури Верховного суду СРСР (1975)	97
Перебудова управління промисловістю (1975)	98

The schemes (political system and social order, system of State institutions, criminal law, criminal procedure, sources of law, periodization of some countries' development, structure of police agencies, judicial bodies, public procurator's offices, edict system etc.) with a brief explanatory text are given in the manual. It is an addition in reveal of syllabus appropriate themes on foreign countries history of state and law.

The schemes of edition 1988 are used in making up manual.

It is meant for students of the law faculties of Ukrainian higher educational institutions, which study the course of history of state and law, and for all who is interested in that problem.

Навчальне видання
Шостенко Іван Іванович
Шостенко Оксана Іванівна
ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
Навчально-методичний посібник

Educational edition
Shostenko, Ivan I.
Shostenko, Oksana I.
FOREIGN COUNTRIES HISTORY OF STATE AND LAW
Educational and methodical manual

Відповідальний редактор *В. Д. Бондар*
Редактор *А. П. Глазовий*
Коректори *Н. П. Романюк, Л. П. Ковальчук*
Комп'ютерне верстання *Л. О. Кулагіна*
Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*

Підп. до друку 24.01.03. Формат 60×84/16. Гарнітура UkrainianBaltica.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 6,0. Обл.-вид. арк. 3,3.
Тираж 4000 пр. Зам. № 3-0177

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП "Експрес-Поліграф"
04080 Київ-80, вул. Фрунзе, 47/2
Свідоцтво ДК № 247 від 16.11.2000